

Emile Vandervelde in Congo in 1908 (Koninklijk Museum voor Midden-Afrika)

De Belgische socialisten en Congo 1895-1960

Guy Vanthemsche, hoofddocent sectie Geschiedenis VUB

Inleiding

In 1885 ontstonden zowel de Onafhankelijke Congostaat als de Belgische Werkliedenpartij (BWP). Buiten die chronologische toevalligheid hebben beide fenomenen echter weinig contactpunten gehad. In de evolutie van het Belgisch socialisme heeft Congo slechts een marginale rol gespeeld. Omgekeerd heeft die politieke beweging ook maar weinig betekend voor de Congolese geschiedenis. Waarom dan een studie schrijven over de Belgische socialisten én Congo? Op twee cruciale momenten hebben beide fenomenen wel degelijk op elkaar ingewerkt. In 1908 en in 1960, het begin en het einde van de kolonie, vormde Congo een heet hangijzer voor de socialisten. En vooral in 1960 hebben de socialisten de evolutie van het Centraal-Afrikaans gebied (mede) beïnvloed. Maar tijdens de halve eeuw die verliep tussen beide data bestaan er inderdaad weinig raakpunten tussen de socialisten en Congo. Die negatieve vaststelling doet echter óók enkele vragen rijzen.

We kunnen vertrekken van een vrij naïeve verwondering. De socialistische doctrine beweert dat ze begaan is met de emancipatie van de onderdrukten. Kolonisatie is echter onlosmakelijk verbonden met onderdrukking en uitbuiting. Tussen de socialistische idealen en het koloniale fenomeen lijkt dus een fundamentele onverenigbaarheid te bestaan. Vormde de Belgische koloniale actie in Afrika dan geen belangrijke uitdaging voor de emancipatorische idealen van de socialistische partij? Maar waarom waren er dan zo weinig raakpunten tussen de socialisten en Congo? Heeft dat te maken met onmacht? Of met onverschilligheid? Of wezen de Belgische socialisten iedere betrokkenheid met dit fenomeen radicaal af? Deze verwondering noemden we vrij naïef omdat ze a priori uitgaat van de (verkeerde) veronderstelling dat de socialisten bijvoorbeeld geen nationalistische gevoelens of rassenvooroordelen zouden kunnen koesteren. Of dat ze aan Europa geen hogere beschavingzending zouden kunnen toekennen. Of dat ze niet gevoelig zouden kunnen zijn voor de eco-

nomische baten die voortvloeien uit de kolonisatie. Of nog, dat ze kolonialisme automatisch zouden gelijkschakelen met onderdrukking en uitbuiting. Zou er in hun ogen niet zoiets kunnen bestaan als humanitaire kolonisatie, een soort ontwikkelingshulp *avant la lettre*? We moeten onze vraagstelling dus toespitsen. Welke factoren hebben de houding van de Belgische socialisten tegenover het koloniaal fenomeen precies bepaald?

We kunnen ook vertrekken van een meer prozaïsche vaststelling. Vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog tot aan de Congolese onafhankelijkheid in 1960 hebben de socialisten méér dan eens het regeringsgezag uitgeoefend. Voor hen betekende Congo dus niet alleen een kwestie van doctrine en idealen. Ook als bewindslieden werden ze met het koloniale dossier *geconfronteerd*. Hebben de socialisten de koloniale politiek mee bepaald? Op welke manier? Of hebben ze integendeel weinig of geen invloed uitgeoefend op dit beleid, ondanks hun jarenlange regeringsverantwoordelijkheid? In het tweede geval: werden ze uit dat domein uitgesloten of gebeurde dat uit eigen beweging? Een analyse van de (beperkte) raakvlakken tussen het Belgisch socialisme en Belgisch-Congo kan dus misschien een schril licht werpen op de interne keuken van zowel de Belgische socialisten als van de Afrikaanse kolonie.

Vooraf nog twee waarschuwingen: deze studie zal twee aspecten noodgedwongen terzijde laten, uit plaatsgebrek. De internationale dimensie van het probleem zullen we niet of nauwelijks behandelen. Het optreden van de Belgische socialisten zou uiteraard moeten vergeleken worden met die van de Europese collega's. Hebben de Belgische socialisten het koloniale vraagstuk anders benaderd dan hun Europese collega's? Welke invloed is uitgegaan van de algemene ontwikkelingen op de houding van

de Belgische socialisten? Deze vragen zouden we willen beantwoorden in een omvangrijker studie over het onderwerp. Andere beperking van dit artikel: het benadert het vraagstuk vooral vanuit het Brusselse perspectief. Over het concrete optreden van de socialisten in Congo is meer te vertellen dan wat hier te lezen zal zijn⁽¹⁾.

De complexe houding van de socialisten tegenover Congo (1885 en 1908)

In theorie bestond er geen enkele band tussen België en de Onafhankelijke Congostaat. Enkel de Belgische koning, Leopold II, was toevallig ook de vorst van dat Centraal-Afrikaanse gebied, dat in 1885 door zijn louter persoonlijk initiatief tot stand was gekomen. Reeds vanaf 1890 was de overname van Congo door België echter een heet hangijzer geworden. Oorspronkelijk slorpte dit koloniale gebied enorm veel geld op. In ruil voor de financiële steun die de Belgische Staat toekende, zou Congo binnen afzienbare tijd in Belgische handen kunnen overgaan. Er was ook een internationale protestcampagne op gang gekomen tegen de onmenselijke behandeling van de Congolese bevolking onder het leopoldiaanse regime (het 'rode rubber')⁽²⁾. Hierdoor was de soevereiniteit over Congo een brandend dossier geworden, waarmee ook de jonge socialistische partij geconfronteerd werd. Zou België dan toch de verantwoordelijkheid over dat gebied overnemen? Uiteindelijk luidde het antwoord bevestigend: vanaf 1908 beheerde België een uitgestrekte kolonie.

Dit ingewikkelde besluitvormingsproces kunnen we hier uiteraard niet uit de doeken doen. Wel onderzoeken we hoe de socialisten op die gebeurtenissen reageerden. Leopolds Congolese onderneming was de belichaming van al

hetgeen de socialisten verwerpelijk vonden: militarisme, monarchie, grof geld, klerikalisme⁽³⁾. Oorspronkelijk waren de socialistische reacties dus uitgesproken negatief. De titels van de talrijke propagandabrochures die ze tussen 1895 en 1908 onder de bevolking verspreidden spreken boekdelen: *La vérité sur le Congo* (Oscar Pacquay, 1895), *Het Congoleesche gevaar!* (Louis Bertrand, 1898), *La politique coloniale: caoutchouc et mains coupées* (tekst van een interpellatie van Vandervelde, 1903), *Les crimes de la colonisation capitaliste* (idem, 1906), *Le martyre des Congolais. Rien de changé au Congo* (anoniem, 1907), *Le scandale congolais* (Louis Bertrand, 1908), *Un peuple trompé par son roi* (idem, 1908), enz... Blijkbaar was de BWP dus ondubbelzinnig anti-kolonialistisch ingesteld. Wie het bij deze éne grove vaststelling laat, ziet echter een essentiële dimensie van het gebeuren over het hoofd. Binnen dit anti-kolonialisme bestonden - of, beter gezegd, groeiden - namelijk belangrijke klemtoonverschillen. Niet alle socialisten waren om dezelfde redenen tegen de kolonisatie gekant. Precies die nuances zouden een grote rol spelen in de evolutie van de socialistische houding tegenover het koloniale vraagstuk, die uiteindelijk véél complexer zou worden dan een eenvoudige en monolithische anti-houding⁽⁴⁾. Het is niet altijd gemakkelijk die nuances precies van elkaar te onderscheiden. Dikwijls bestond er immers een subtiele mengeling van uiteenlopende motieven en emoties. Toch loont het de moeite ze in kaart te brengen.

Toen de discussie over de aanhechting van Congo door de Belgische Staat in een beslissende fase beland was (1907-1908), waren in de BWP verschillende gevoeligheden tegenover het koloniaal vraagstuk tot rijping gekomen. De meerderheid van de socialisten was zeker anti-kolonialistisch ingesteld. Naar eigen zeggen vertolkten ze daarbij de mening van de

arbeidersmassa: "*La classe ouvrière s'est prononcée carrément contre la colonisation*", zei volksvertegenwoordiger Georges Hubin in 1908, na de partiële parlamentsverkiezingen van mei 1908, die door het Congolese thema beïnvloed waren en mede daarom gunstig waren uitgevallen voor de socialisten⁽⁵⁾. Maar binnen die dominante groep had men enerzijds de meer principiële tegenstanders van het kolonialisme. Ze waren onvoorwaardelijk gekant tegen deze gewelddadige uiting van de kapitalistische expansie. Die moordende exploitatie, die bovendien ook het oorlogsgevaar deed toenemen, konden de socialisten onder geen beding goedkeuren. Anderzijds speelden bij veel tegenstanders van het kolonialisme ook quasi boekhoudkundige overwegingen mee. Het onzinnige Congolese avontuur van Leopold zou België per slot van rekening zuur opbreken, betoogden ze. Koloniseren kostte immers handenvol geld: leger, marine en administratie moesten uitgebouwd worden. De overname van Congo door België zou uitdraaien op een financiële catastrofe. De Belgische arbeider gunde men nauwelijks enige sociale voorziening, maar voor de kolonie zouden de machthebbers miljoenen overhebben; de belastingbetaler zou die moeten ophoesten: "*Les nègres du Congo ne nous ont rien demandé; on est allé leur imposer quelque chose et ce sont les nègres de Belgique qui devront payer la note*", zo drukte de Luikse bestendig gedeputeerde Hubert Debarsy het vrij plastisch uit. Hubin voegde daaraan toe: "[...] *de plus en plus on va nous demander beaucoup d'argent qui serait mieux employé en Belgique*"⁽⁶⁾. Bij vele socialisten stoelde het verzet tegen Congo dus ook (en vooral?) op een kosten-batenanalyse, die nadelig werd geacht.

Enkele socialisten wezen de kolonisatie echter niet (meer) radicaal van de hand. Net zoals bij de anti-kolonialisten, waren er in deze stroming echter ook schakeringen te bespeuren. Sena-

tor Georges Grimard verklaarde bijvoorbeeld: "[...] *qu'il est partisan de la reprise du Congo. Les études que j'ai faites me donnent la conviction que la Belgique ne doit pas craindre la reprise*"⁽⁷⁾. Met andere woorden: het boekhoudersargument dat er vele socialisten toe aanzette Congo af te wijzen, werd hier omgedraaid. De kolonie zou België misschien niets kosten. Wie weet, ze zou zelfs kunnen opbrengen! Een dergelijke benadering zou belangrijke gevolgen hebben voor de toekomstige houdingen... Ook enkele andere vooraanstaande BWP-ers begonnen het koloniale fenomeen en/of Congo anders in te schatten. Op het congres van de Socialistische Internationale in Stuttgart (1907) verdedigde de Antwerpse volksvertegenwoordiger Modest Terwagne de kolonisatie met economisch-rationele argumenten: "*Si, du jour au lendemain, on supprimait le produit des colonies, l'industrie serait gravement lésée. Il est donc logique que les hommes mettent à profit toutes les richesses du globe, quels que soient les lieux où celles-ci se trouvent*"⁽⁸⁾. Nog andere socialisten, zoals volksvertegenwoordiger Hector Denis en senator Henri La Fontaine, waren gekant tegen het overname-ontwerp dat in het Belgisch parlement ter tafel lag, maar ze zagen wel iets in de beschavingszending van de Europese landen tegenover de "*peuplades primitives*". Zo'n kolonisatie zou best gebeuren op internationale basis. Ze stelden dus voor dat Congo 'geïnternationaliseerd' kon worden. De westerse naties zouden een soort condominium of gemeenschappelijke voogdij over het gebied uitoefenen. Dit voorstel zullen we later nog ontmoeten. Ook een andere socialistische senator, de befaamde jurist Edmond Picard, was een voorstander van de kolonisatie. Hij schreef dat de onafhankelijke Congostaat voor de andere koloniale mogendheden zelfs "*un modèle à suivre*" was. De heroïsche kwaliteiten van de Belgische ziel hadden in Centraal-Afrika een prachtige uit-

daging gevonden. Picard kleurde die opvatting bovendien met een uitgesproken racisme. De 'negers' waren wezens van een minderwaardig ras, dat zich nooit de kwaliteiten van het blanke ras zouden eigen maken. "*Comme le singe, le noir est imitateur*", maar die eigenschap deed niets af aan "*l'abîme qui sépare les simples imitateurs du créateur*" zo meende Picard te mogen besluiten uit zijn reis naar Congo in 1896⁽⁹⁾. Maar vooral de houding van Emile Vandervelde (1866-1938) zou veel stof doen opwaaien⁽¹⁰⁾. Jarenlang had de socialistische voorman de onmenselijke uitbuitingspolitiek in de Onafhankelijke Congostaat aangeklaagd. In talrijke interpellaties en geschriften hamerde hij op de schandalige behandeling van de zwarte bevolking. Door zijn humanitaire kritiek op het leopoldiaanse systeem was hij echter tot de conclusie gekomen dat de overname van Congo door België precies de beste manier was om die excessen uit te roeien. Meer nog: eens dat gebied een Belgische kolonie geworden was, moesten men zich blijven inspannen om het lot van de inlandse bevolking te verbeteren: "[...] *il faut que la campagne réformatrice continue [...] car, après l'abolition des abus les plus criants, il faudra faire l'oeuvre de civilisation positive, aider les indigènes à évoluer vers des formes plus hautes d'organisation politique et sociale*". Het kolonialisme was nu eenmaal een voldongen feit, zo redeneerde hij. Het had dus weinig zin zich te beperken tot een principiële anti-houding. Integendeel: de socialisten moesten zich inspannen om de inlandse bevolking geleidelijk te emanciperen: "[...] *à la politique coloniale capitaliste, politique de domination et d'exploitation, les travailleurs (doivent) opposer, non pas des négations stériles, mais une politique indigène socialiste, une politique d'émancipation et de défense des opprimés*"⁽¹¹⁾. De tegendraadse, pro-koloniale houding van Vandervelde veroorzaakte scherpe wrijvingen in de partij: de hoofdbetrokkene zegde zelfs

bereid te zijn z'n mandaten te verzaken. Toen het Belgisch parlement de overname van Congo goedkeurde, stemden alle socialisten tegen. Maar op het ogenblik van de stemming waren sommige socialistische mandatarissen afwezig, onder meer Vandervelde himself. Hij was vertrokken naar... Congo, om de toestand met eigen ogen te observeren. Zijn ervaringen werden gepubliceerd in het reisverslag *Les derniers jours de l'Etat du Congo*⁽¹²⁾, een boek dat eindigde met een oproep tot de Belgische jongeren om naar de kolonie te trekken en er verheven werk te doen...

Congo wordt aanvaard door de socialisten, maar is voor hen geen hoofdbekommernis (1908-1940)

Jean Stengers schreef dat Vanderveldes houding in 1908 een voorafspiegeling was van die van alle Belgische socialisten later⁽¹³⁾. Die analyse is correct: "*Il a eu raison contre nous tous*", zegden ze nadien trouwens zelf⁽¹⁴⁾. Algauw lieten zij hun anti-kolonialisme varen; de BWP trok de Belgische aanwezigheid in Congo niet meer in twijfel; het koloniaal fenomeen werd aanvaard. In 1920 legde de socialistische volksvertegenwoordiger, Jules Mathieu, in de Kamer volgende verklaring af: "*Il y a douze ans encore, notre parti discutait l'opportunité d'une politique coloniale belge. Mais je pense que tous maintenant considèrent l'entreprise coloniale belge comme un fait acquis et qu'ils estiment que nous ne devons avoir d'autre souci que de nous en tirer avec honneur*"⁽¹⁵⁾. Hij werd daarbij niet terechtgewezen door zijn partijgenoten. Is de kous daarmee af? Valt er dan echt niets méér te zeggen over de houding van de Belgische socialisten tegenover de kolonie? Wie er de wetenschappelijke literatuur op naslaat, zou dit kunnen denken. Over de socialisten en het Con-

golese vraagstuk tot en met 1908 werden verscheidene studies geschreven; over de periode; nadien bestaat echter geen enkele publicatie. Dit gebrek aan wetenschappelijke belangstelling is niet helemaal gerechtvaardigd. Binnen de BWP leefde er wel degelijk één en ander rond de koloniale kwestie. Alleen bleven die (toegegeven: eerder beperkte) ontwikkelingen 'vrij discreet'. Zoals we zagen, was het anti-kolonialisme vóór 1908 duidelijk dominant in de BWP. Toch merkten we verschillen in motivering en in gevoeligheid. Net hetzelfde kan gezegd worden van de pro-koloniale attitude van de socialisten vanaf 1908. Die aanvaarding was ontegensprekelijk algemeen, maar toch bestonden er ook hier nuances.

Tussen 1908 en 1914 waren Vandervelde en andere BWP-mandatarissen nog verscheidene malen in het Parlement tussengekomen om wantoestanden in de jonge kolonie aan te klagen⁽¹⁶⁾. Na de Eerste Wereldoorlog waren dergelijke interventies echter zeldzaam geworden. In het begin van de jaren '30 kwam de Patron nog enkele keren tussen in zijn oude, flamboyante stijl. In maart 1930 had hij kennis genomen van een pas verschenen brochure van de liberale diplomaat, Pierre Orts, die het arbeidsregime in de kolonie aanklaagde, maar zelf moeite had om die zaken aan de grote klok te hangen. Reeds daags na de lectuur van die brochure diende Vandervelde een aanvraag tot interpellatie in. Hij stak een beschuldigende vinger uit naar de verplichte arbeid, die sociale wantoestanden en opstanden uitlokte, die bloedig onderdrukt werden⁽¹⁷⁾. Maar buiten die enkele uitzonderingen kan men moeilijk zeggen dat de socialisten een actieve parlementaire campagne tegen het kolonialisme voerden. In haar licentiaatsverhandeling onderzocht Jacqueline Rondeux nauwgezet de parlementaire debatten over Congo. Ze kwam tot de conclusie dat er geen fundamentele verschillen be-

stonden in de houding van de mandatarissen van de verschillende partijen⁽¹⁸⁾. Natuurlijk waren de ergste excessen van het leopoldiaans regime stilaan óók verdwenen; vandaar misschien de grotere socialistische discretie over de kolonie. Maar eigenlijk had de BWP ook weinig te vertellen over Congo, zowel binnenskamers als naar buiten toe. De partij had trouwens andere katten te geselen: algemeen stemrecht, sociale verzekeringen enz... Centraal-Afrika behoorde dus echt niet tot de prioriteiten.

Enkele vooraanstaande socialisten hadden wel iets gepubliceerd over Congo, meer bepaald de gebroeders Joseph (1875-1929) en Arthur (1890-1960) Wauters (beiden socialistisch minister tijdens het interbellum). Ze hadden hun Congolese reiservaringen te boek gesteld. Kort samengevat werd volgend beeld geschetst: in Congo werden bewonderenswaardige zaken gerealiseerd. De Belgische kolonisatie was een "oeuvre de bonne foi". Er was uiteraard nog véél werk aan de winkel en alles was er natuurlijk verre van perfect. Zo bestonden er zeker nog tal van sociale wantoestanden, zowel bij de blanke werknemers als bij de zwarte bevolking. Maar door een aangepast beleid zou men die kunnen en moeten wegwerken. "Nous sommes en Afrique dans un double but", schreef Arthur Wauters, "d'une part, nous y sommes pour promouvoir le bien-être économique, social et moral des indigènes, pour les élever progressivement à un degré tel de civilisation, qu'il puisse [sic] promptement disposer souverainement de leurs destinées. D'autre part, nous y sommes pour mettre dans la circulation les immenses richesses de ce continent". Die twee doelstellingen waren niet tegenstrijdig, vervolgde hij. Volgens hem trok niemand die tweede doelstelling nog in twijfel, ook de socialisten niet: "La théorie de l'abstention est une absurdité. Il est faux de prétendre que la colonisation n'apporte que dévastation et cruauté avec

elle". De socialisten moesten er immers voor zorgen dat de kolonisatie zich ontwikkelde in het voordeel van de inlanders zelf, en niet (meer) van enkele grote ondernemingen. De samenwerking tussen blank en zwart was in het voordeel van beide rassen: ontwikkeling en beschaving voor de Congolezen, economische voordelen voor de Belgen⁽¹⁹⁾. Die interpretatie is dus doordrenkt met 'vanderveldiaanse' sociaal-humanitaire accenten; die laatste waren echter vermengd met economisch-rationele motiveringen die de Patron eerder vreemd waren. Reeds in 1914 had Joseph Wauters dergelijke argumenten naar voren gebracht (in navolging van pro-koloniale socialisten uit de buurlanden): "Le socialisme soutient partout ce droit à l'autonomie de tous les peuples et combat leur exploitation. Cependant, il n'est pas possible de rompre de suite les liens qui existent actuellement. Il y a des produits dont nous avons besoin. Il ne peut être admis que des parties entières du globe restent improductives. Il est possible d'admettre qu'il faut qu'elles entrent peu à peu dans le cycle capitaliste. Mais il y a lieu, dans ce sens, d'organiser la protection efficace des indigènes et d'empêcher le pillage de leurs richesses". In die optiek zou de internationalisatie van de kolonies een uitstekende oplossing zijn, concludeerde hij⁽²⁰⁾.

Bij vele (de meeste?) socialisten bestond er ongetwijfeld een 'communis opinio' over het kolonialisme en over Congo, een beeld dat in grote lijnen overeenkwam met Wauters' analyses. Maar de BWP zelf had terzake geen standpunten ingenomen. De partij had immers geen officiële koloniale doctrine. Die onthouding (die onverschilligheid?) duurde twee decennia lang (1908-1928). Twee factoren zouden de discussie over Congo op het einde van de jaren '20 even aanwakkeren. Een eerste aanleiding kwam uit een eerder onverwachte hoek. Na de Eerste Wereldoorlog hadden enkele voor-

aanstaande socialisten - en niet de minste! - het koloniale terrein betreden om er zaken te doen. Blijkbaar zonder gewetenswroegingen werkten ze mee aan wat hun critici de kapitalistische exploitatie van de kolonie noemden. In 1927 had de Bank van de Arbeid, spil van het rode economische imperium van de BWP-voorman Edward Anseele (senior), een koloniale onderneming opgericht: de Compagnie de la Ruzizi. Ze was actief in de katoensector en hield zich ook bezig met mijnprospectie in het oosten van de kolonie en in Ruanda-Urundi. Bovendien participeerde ze in een hele reeks andere, klassiek-kapitalistische koloniale vennootschappen⁽²¹⁾. Edward Anseele junior (1902-1981), zoon van de machtige Gentse BWP-kopman en later zelf vooraanstaand politicus en minister, was in 1928 en 1929 als kersvers burgerlijk ingenieur werkzaam in Belgisch-Centraal-Afrika, voor rekening van de moeder- (of moet men zeggen vader-) maatschappij, onder meer voor de mijnprospecties⁽²²⁾. Later zullen we hem nog ontmoeten als 'koloniaal specialist' van de partij. Ook een andere socialistische mandataris was betrokken bij deze (en andere) koloniale ondernemingen, de man die we (wellicht niet toevallig) zopas de loftrumpet over de kolonisatie hoorden opsteken: Jules Mathieu (1887-1943), oud-strijder van de Oost-Afrikaanse campagnes tijdens de Eerste Wereldoorlog, volksvertegenwoordiger, burgemeester van Nijvel en latere gouverneur van de provincie Luik. In de loop van de jaren '20 tot een stuk in de jaren '30 kwam hij zeer dikwijls tussen in de koloniale discussies in het Belgisch parlement. Minder betekenisvol, maar toch vrij symbolisch geladen was ook de opname in 1921 van Louis Bertrand - eertijds de hevige criticus van de kolonisatie - in de Raad van Beheer van de Huileries du Congo Belge, een grote privéonderneming die palmolieplantages in de kolonie uitbaatte...⁽²³⁾ Enkele 'last-

posten', zoals volksvertegenwoordiger François Gelders, drongen er sedert geruime tijd bij de partij-instanties op aan om de winstgevende koloniale (en andere industrieel-financiële) activiteiten van bepaalde kameraden aan een kritisch onderzoek te onderwerpen. In 1928, na twintig jaar stilte, ging de BWP dus eindelijk het koloniale vraagstuk bespreken⁽²⁴⁾.

Binnen de BWP werd de discussie over Congo ook (en wellicht vooral) aangevat omdat de Socialistische Internationale de koloniale kwestie op de agenda had geplaatst⁽²⁵⁾. Uitgerekend zakenman-politicus Mathieu was belast met de opstelling van het Belgische rapport voor de internationale discussie! In de Algemene Raad bracht Joseph Wauters een analyse in de trant van de uitspraken die hij en zijn broer Arthur in hun publicaties hadden neergeschreven. Nogal begrijpelijk schetste ook Mathieu een positief beeld van de kolonisatie. Er bestonden wel misbruiken waartegen de socialisten zich moesten verzetten, maar de Belgische overheersing ginder was wel degelijk zinvol en was voordelig voor iedereen: "*Le droit de libre disposition des peuples notamment doit trouver une application fort prudente. Dans l'état de notre civilisation, en outre, l'échange des produits est nécessaire et justifie l'établissement des rapports. Greffons là-dessus des préoccupations d'émancipation en faveur des populations indigènes. [...] (mais) ne nous représentons pas (les peuples noirs) comme étant susceptibles de collaborer avec nous à l'amélioration de leur état social. [...] les congolais sont essentiellement des primitifs. [...] aucun nègre ne pourrait soutenir la discussion sur les problèmes (qui nous occupent)*".

Tegen dergelijke analyses kwam wel enig verzet. Vakbondsman en senator Armand Fraiture (1876-1945), die Congo kende omdat hij daar enige tijd in de telegraafdienst had gewerkt, benadrukte de 'zwarte' kant van de kolonisatie. De 'prachtige realisaties' die Wauters en

Emile VANDERVELDE
PROFESSEUR A L'UNIVERSITE NOUVELLE

Les derniers Jours
de
l'Etat du Congo

JOURNAL DE VOYAGE
(Juillet-Octobre 1908)

EDITION DE LA SOCIÉTÉ NOUVELLE

PARIS
38, Rue Vauquelin.

MONS
11, Rue Châtaur.

1909

Het boek 'Les derniers jours de l'Etat du Congo' eindigt met een oproep tot de Belgische jongeren om naar de kolonie te trekken en er verheven werk te doen

Mathieu bewonderden hadden een enorm menselijk leed veroorzaakt. De kolonisatie blééf bovendien allerlei ravages aanrichten. In een bijna derdewereldoptiek *avant la lettre* wees hij ook op de specifieke sociaal-economische, culturele en mentale kenmerken van de inlanders, die zeker méér waren dan gewone 'primitieven'. Ook Louis de Brouckère, reeds in 1908 één van de principiële anti-kolonialisten, protesteerde tegen de ophemelende toon van de pro-kolonialisten. Maar uiteindelijk had ook hij zich neergelegd bij de interpretatie die Vandervelde nu al twee decennia eerder geformuleerd had: "*Qu'allons-nous faire? Avouer que ce sont les nécessités du capitalisme? Ce serait favoriser celui-ci. Ou bien, arrêter le capitalisme dans son développement? Non plus. Nous devons choisir entre deux formes: la forme brutale et la forme humaine*". Vandervelde zelf bleef overigens expliciet en consequent vasthouden aan zijn stelling van 1908: "*Nous considérons (le capitalisme colonial) comme un fait. Impossible de rétrograder. Nous devons défendre les droits des indigènes, comme nous défendrons les droits des prolétaires. [...] nous ne devons pas faire de politique coloniale, mais de la politique indigène*". Ook hij had bedenkingen bij de al te optimistische voorstelling van de toestand in Congo.

Tijdens deze debatten werden ook enkele pijnlijke vaststellingen gedaan (de eerste van een lange rij, tot 1960!): "*Le Parti n'a pas de politique coloniale*", klaagde Fraiture aan, "*[...] au Sénat, les budgets de la colonie sont discutés sans qu'il y ait accord ou entente entre les mandataires socialistes*"⁽²⁶⁾. Vandervelde stelde ook vast dat Mathieu op het internationale socialistische forum stellingen verdedigde die niet strookten met de opvattingen van de kameraden thuis. Het gebrek aan koloniale doctrine in de BWP had dus nefaste gevolgen. Sommigen waren zonder complexen de affairistische toer opgegaan. En wanneer de partij zich moest uitspreken over

het koloniale dossier, gaf ze bovendien een ware kakofonie ten beste. Het was dus nodig, eens en voorgoed, één duidelijke partijlijn te bepalen: "*[...] depuis longtemps l'utilité de déterminer, une fois pour toutes, une politique coloniale tenant compte des réalités, se faisait impérieusement sentir au sein du POB*", gaf men zelfs toe in het officiële congresverslag van 1929⁽²⁷⁾. Doctrine en beleid worden echter niet in het luchtledige uitgestippeld. Kennis is daarbij onontbeerlijk. Voeling met het terrein is onmisbaar. En ook in dat opzicht had de discussie van 1928 een pijnlijke structurele lacune blootgelegd. Buiten theoretische bespiegelingen en enkele algemene vaststellingen kon de BWP weinig zeggen over Congo. Eigenlijk was het een vicieuze cirkel. Door de gebrekkige kennis werd er geen beleidslijn geproduceerd; door het uitblijven van richtlijnen had men geen greep op de realiteit... en dus op de informatie. In de partij ontbrak bijgevolg een centrale observatiepost of een denktank die de koloniale dossiers bestudeerde en de partijpolitiek voorbereidde. Daarom werd begin 1929 de Koloniale Commissie van de BWP opgericht.

Wie zou in deze commissie zetelen? De partij beschikte immers over weinig koloniale specialisten. Enkele grote figuren als Vandervelde en Wauters hadden wel rondgereisd in Congo. En een handvol andere prominenten kende de kolonie als businessmen. Maar slechts weinig socialisten waren echt actief (geweest) in de kolonie. De zeldzame progressieven die vroeger in de kolonie waren geweest of er nog waren, leefden verspreid in dat reusachtige gebied en waren bovendien verplicht zich zeer discreet op te stellen. Wie zich profileerde als socialist zou zijn broodwinning kunnen verliezen! De socialisten waren ook zo goed als helemaal uitgesloten van de bestuursfuncties in de koloniale overheidsinstellingen. Daar werden enkel liberalen en vooral katholieken benoemd.

Dit moest veranderen vond de BWP. De Koloniale Commissie zou er dus over waken dat voortaan enkele partijgenoten in dergelijke hoge functies benoemd werden, bijvoorbeeld in de adviserende Koloniale Raad. In afwachting dat de partij over dergelijke specialisten zou beschikken, werd de Koloniale Commissie samengesteld door (de enkele'zeldzame) koloniale ex-ambtenaren en door een handvol intellectuelen (professoren, wetenschappers, ingenieurs, dokters, journalisten enz.) die de kolonie kenden en min of meer bij de BWP aanleunden, alsook door de enkele BWP-politici die zich bezighielden met Congo omdat ze op één of andere manier het terrein kenden of gekend hadden, of omdat ze ambtshalve, als lid van de Koloniale Commissie van het Parlement, met de koloniale dossiers bezig waren. Kon de Koloniale Commissie het tij doen keren? Buiten enkele vermeldingen in de pers en in de congresverslagen en enkele toevallig bewaard gebleven notulen en interne documenten, zijn haar werkzaamheden ons onbekend⁽²⁸⁾. Eén zaak staat echter vast: het zou nog jaren duren vooraleer de BWP met een afgerond koloniaal programma naar buiten zou treden. In 1929 was dat nochtans als een noodzakelijkheid voorgesteld. En in 1931 was aangekondigd dat de Koloniale Commissie het programma zou voorbereiden om aan de Algemene Raad - niet het Congres! - voor te leggen (tot ongenoegen van de Brusselse Federatie die vreesde dat de discussie daardoor zou verdrongen worden)⁽²⁹⁾. Maar ook daarvan kwam niets in huis. Waarom dit getalm? Omdat de zaak te delicaat lag door de directe, zakelijke betrokkenheid van iemand als de machtige vader Anseele (terloops herinneren we eraan dat zijn koloniale en andere ondernemingen ten onder zijn gegaan in 1934, wat de weg misschien heeft vrijgemaakt voor de latere discussie)? Omdat de partij tijdens de crisis van de jaren '30 weer

met andere prioriteiten geconfronteerd werd? Omdat de socialisten Congo toch eigenlijk niet zó belangrijk vonden? We weten het niet. Maar in 1937 was het dan uiteindelijk zover: het 56e Congres keurde het koloniaal programma van de BWP goed, dat voorbereid was door de Koloniale Commissie (met Anseele jr. als verslaggever)⁽³⁰⁾.

Hoe keek de BWP aan tegen Congo? Welke waren haar voornemens met de kolonie?

Het algemeen principe kwam goed overeen met de basisresolutie van de Socialistische Internationale uit 1928. Het hoofddoel van de Belgen in Congo moest erin bestaan de inlandse bevolking te leiden en bij te staan om hen geleidelijk voor te bereiden op het zelfstandige beheer van hun politieke, economische en sociale belangen. Naast deze hoge zending moest België zich ook inspannen om nauwe economische en culturele banden te smeden tussen de Belgische en Congolese bevolking. Iedere rassensegregatie werd resoluut van de hand gewezen. Tenslotte pleitte de BWP ook voor een brede internationale economische samenwerking onder de hoede van de Volkenbond (een verre en afgezwakte echo van de internationaliseringsthese van 1908).

Naast deze koloniale basisprincipes sprak de partij zich ook uit over een hele reeks precieze aspecten. De partij wilde meer parlementaire controle over Congo. Het moest gedaan zijn met de beleidsvoering "[...] *dans le mystère d'un petit cercle restreint*". Er moest ook gezorgd worden voor meer decentralisatie van de politieke beslissingsmacht: de gouverneur-generaal in Congo moest meer macht krijgen. Om de inlandse bevolking voor te bereiden op de zelfstandigheid (in een niet nader bepaalde maar alleszins niet nabije toekomst), moest men overgaan tot de geleidelijke invoering van consultatieve raden waarin Europeanen en zwarten vertegenwoordigd zouden zijn. Op welke ma-

nier en wanneer dit moest gebeuren, werd echter niet gepreciseerd. De BWP oefende ook kritiek uit op de buitensporige macht van de grote koloniale ondernemingen. Ze moesten beter belast worden en de overheid zou niet meer mogen inspringen om hun deficits te dekken. De Staat moest trouwens een effectieve beslissingsmacht over de koloniale economie verwerven. Er moest een gemengde economie komen. De BWP vond niet dat zulks in tegenspraak was met één van haar andere economische eisen: de overheid moest de kleinschalige blanke privé-economische initiatieven steunen. Maar ze moest ook zorgen voor de bevordering van de inlandse economische activiteit, meer bepaald in de agrarische sector. Op sociaal gebied moest natuurlijk een inspanning gedaan worden (meer bepaald inzake arbeidsstatuut, medische en hygiënische infrastructuur enz.), zelfs al werd expliciet aangegeven dat “[...] *la législation sociale est, au point de vue indigène, très avancée au Congo Belge*”. Tenslotte werd ook kritiek geleverd op het bevoordeling van het katholieke onderwijs in Congo. Het officieel onderwijs moest geleidelijk uitgebouwd worden, zowel voor blanken als voor zwarten. Elk punt van dit vrij uitgebreide programma zouden we verder moeten duiden door een confrontatie met de Congolese realiteit. De eventuele lacunes, contradicties en zwakheden zouden we moeten blootleggen. In dit kader is dit natuurlijk niet mogelijk. Daarom beperken we ons tot enkele synthetische opmerkingen. Bepaalde aspecten van het programma contrasteerden nogal met de heersende koloniale praktijken en structuren. Vooral de maatregelen betreffende de grote ondernemingen en de missies waren tegendraads. Maar voor de rest had de BWP zich volledig binnen het koloniaal paradigma geplaatst. Hier werd zeker geen zwartboek van de kolonisatie geproduceerd! Het verre en vage emancipatori-

sche perspectief dat de socialisten vooropstelden leek helemaal niet in tegenspraak met de Belgische aanwezigheid in Centraal-Afrika, wel integendeel. Genoemde aanwezigheid was precies de onmisbare voorwaarde voor die emancipatie, zo betoogde men. Volgens de BWP hadden de Belgen dus een zinvolle rol te spelen in Congo, nu en in de toekomst. Wel werd die koloniale actie ingekleurd met de reformistische accenten die typisch waren voor de toenmalige Europese samenlevingen: uitbreiding van de sociale wetgeving, gemengde economie. Strookte dit opzet met de specifieke Congolese realiteit? Deze moeilijke vraag laten we hier wijselijk onbeantwoord.

Wel kunnen we ons afvragen welke rol dit programma speelde in de Belgische koloniale politiek. En hier kan het antwoord kort zijn: die rol was gering. Al bij al geleek het programma meer op een academische oefening dan op een politiek strijdwapen. Toch noteren we een kortstondige opwelling van socialistische frustratie in 1937-1938. De bevoordelingspolitiek van de minister van Koloniën ten aanzien van de grote maatschappijen was de BWP immers in het verkeerde keelgat geschoten (een zaak die te lang is om hier uit te leggen). De partij besliste toen een officiële politieke demarche te doen om haar ongenoegen te luchten. Ook werd aangedrongen op een betere socialistische vertegenwoordiging in de diverse openbare koloniale organismen (zoals we zagen, was dat een teer punt). Indien de minister hen op dat gebied geen genoegdoening gaf, “[...] *nous déballerons toutes les affaires qui se passent au Congo en pleine Chambre, nous ne voterons plus le budget de la colonie et le Gouvernement* [waarvan de BWP overigens deel uitmaakte] *aura des ennuis*”, dixit Anseele jr. achter gesloten deuren in februari 1938⁽³¹⁾. Waren er dus tóch potjes die gedekt bleven, en waarvan de BWP normaal óók afbleef? Tot zo'n stijlbreuk is het even-

wel niet gekomen. De koloniale roes kon rustig doorgaan: de socialisten hebben toen geen roet in het eten gegooid. In de tweede helft van de jaren '30 kwam Anseele jr. verschillende malen tussen in de koloniale discussies van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Hij legde zelfs enkele wetsvoorstellen neer, onder meer een voorstel tot oprichting van een koloniaal ontwikkelingsfonds⁽³²⁾. Kondigde die socialistische belangstelling voor Congo een nieuwe politieke dynamiek aan? We weten het niet: door de Tweede Wereldoorlog werd die (mogelijke) aanzet brutaal afgebroken.

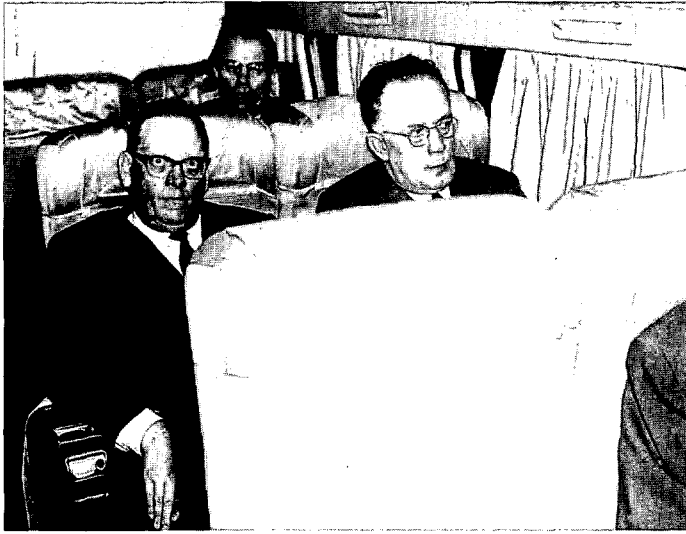
Vruchteloze socialistische aanzetten om het Congo-beleid te beïnvloeden (1945-1958)

Tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en het einde van de kolonie ligt amper vijftien jaar. Toch bestaan er heel wat archiefbronnen betreffende de koloniale houding van de socialisten. Uit plaatsgebrek zullen we die vrij rijke oogst hier echter nauwelijks kunnen aanwenden. We houden het dus bij enkele synthetische vaststellingen.

Eerste zorg: de commandoposten. Reeds vóór de Tweede Wereldoorlog waren de socialisten gefrustreerd over hun geringe aanwezigheid op de koloniale commandoposten. Men heeft zelfs de indruk dat dit hun hoofdbekommernis was. De zeldzame interne partijdiscussies over Congo handelden meestal over de benoeming van partijgenoten op koloniale topfuncties. Ook na 1945 was dit zo, toen de BWP zich had omgevormd tot de BSP-PSB. Hoewel ze daar soms op aandrongen, slaagden de socialisten er echter nooit in de belangrijkste positie te bekleden, die van minister van Koloniën. Eén enkele keer lukte het toch. De Antwerpenaar Lode Craeybeckx (1897-1976) beheerde het departement

Koloniën gedurende welgeteld... één week (in de kortstondige socialistische minderheidsregering-Spaak, van 13 maart 1946 tot 19 maart 1946). Craeybeckx, de enige socialistische minister van Koloniën in de hele Belgische geschiedenis, heeft zich echter nauwelijks bezighouden met Congolese dossiers, zowel vóór als na zijn benoeming (als parlementslid was hij wel lid van de Koloniale Commissie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers). Waarom werd hem dan deze post toevertrouwd? Gebrek aan koloniale specialisten in de partij? Wilde niemand anders zijn nek uitsteken in wat toch maar een korte episode zou worden? Ook de leidende functies in Congo ontsnapten bijna helemaal aan de socialisten. Van de laatste gouverneur-generaal van de kolonie, Hendrik Córnelis, werd gezegd dat hij socialistische sympathieën had, maar dat blijkt zeker niet uit de interne partijdocumenten. Nooit trad hij op of werd hij zelfs maar vermeld als een 'kame-raad'. Integendeel: net na de oorlog beschouwden de socialisten hem als een VNV-sympathisant en een pro-leopoldist⁽³³⁾. Als hoge koloniale ambtenaren van socialistische signatuur kunnen we enkel Alfred Marzorati vernoemen (die elders in deze bundel aan bod komt) en de provinciegouverneur Firmin Peigneux. Algemeen werd in socialistische middens trouwens geklaagd over de hegemonie, ja zelfs het monopolie van de katholieken op het bestuursapparaat. Wie zich als socialist durfde te profileren, kreeg het lastig, zo luidden talrijke getuigenissen. Veel progressieven hielden zich dus gedeisd.

De toestand was ook niet bepaald rooskleurig in de centrale koloniale instellingen in België. Na 1945 telde de Koloniale Raad slechts drie socialisten op veertien raadsleden. Bovendien was dat orgaan vaak machteloos. Ook in de administratieve top van het departement Koloniën waren de socialisten erg ondervertegen-

Georges Housiaux, op weg naar Leopoldstad, samen met de CVP'er Jos De Saeger (achteraan) en de socialist Antoon Spinoy (rechts van hem)

woordigd. Dat gold ook voor de andere overheidsinstellingen die zich stilaan vermenigvuldigden (organismen op het gebied van financiën, medische en sociale hulpverlening, huisvesting, enz.). De partij voerde een onafgebroken strijd om dit onevenwicht wat te corrigeren. Tussen 1945 en 1959 geraakten sommige topfuncties stilaan toch in socialistische handen. Zo werd William Van Remoortel (1888-1965) voorzitter van de Société de Crédit du Colonat (1947-1959) en van het Fonds voor Inlands Welzijn (1954-1958). In de partij was deze figuur echter verre van onbesproken. Tussen 1919 en 1925 was hij volksvertegenwoordiger voor de efemere Oudstrijderspartij, maar nadien zocht hij toenadering tot de BWP. Reeds in 1930 werd hij lid van Koloniale Commissie van de partij; tussen 1937 en 1961 was hij socialistisch senator. Hij had echter een kwalijke reputatie van postjesjager en affairist. In 1954 ontstond er binnen de partij bijvoorbeeld enige deining over grondconcessies die hij in Congo bekomen had⁽³⁴⁾. Bovendien verdedigde hij politieke stellingen die vele partijgenoten hem kwalijk namen. Dit zou heel wat wrijvingen veroorzaken, vooral in de dekolonisatieperio-

de. Al dan niet reële postjesjagerij was echter geen monopolie van deze ene figuur. De spanningen van de partij om socialisten in topfuncties te benoemen leidden méér dan eens tot onverkwikkelijke - maar o zo menselijke - ruzies en achterklap⁽³⁵⁾.

Mensen plaatsen was en is natuurlijk niet voldoende om een beleid te voeren. Dossiers moeten opgevolgd worden, strategieën uitgestippeld. Daarvoor beschikte de BSP over een specifiek instrument: de Koloniale Commissie. Na de Tweede Wereldoorlog werd ze gereactiveerd, deels met vooroorlogse, deels met nieuwe leden⁽³⁶⁾. Maar ze dommelde snel weer in. Tussen 1949 en 1953 kwam ze zelfs niet meer bijeen. In 1953 jaar weerklonk dus nog maar eens de pijnlijke vaststelling: “[...] *actuellement, le PSB n'a aucun programme colonial, d'où incohérence en matière coloniale*” (Marzorati). Niemand minder dan gewezen premier Achille Van Acker was eveneens van mening “[...] *qu'il faut avant tout mettre bien au point le programme colonial du PSB. C'est de toute première importance*”⁽³⁷⁾. Om de Koloniale Commissie te reactiveren nam Van Acker himself het voorzitterschap waar. Toen hij enkele maanden later

opnieuw eerste minister werd, werd de leiding van de Commissie toevertrouwd aan de Waal Georges Housiaux (1914-1988). Deze ULB-jurist had de kolonie leren kennen tijdens de oorlog. Van 1942 tot 1945 was hij er directeur van Radio Léopoldville. Van 1946 tot 1961 was hij BSP-volksvertegenwoordiger, nadien senator. In de tweede helft van de jaren '50 was hij ongetwijfeld de meest vooraanstaande Congo-specialist van de partij.

Maar ook de vernieuwde Koloniale Commissie had af te rekenen met allerlei problemen. De inzet van de leden was niet altijd optimaal. Bovendien keken niet alle socialisten in dezelfde richting. Ook het socialistisch syndicaat, Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV) begon zich te interesseren voor Congo. Het voerde daarbij een eigen, zelfstandige strategie. Zijn (adjunct-)secretaris-generaal, Louis Major (1902-1985), bemoeilijkte de werking van de Koloniale Commissie van zijn eigen partij (hij was immers ook BSP-volksvertegenwoordiger). Hoogstwaarschijnlijk wilde hij niet dat de partij zich bemoeide met sociale aangelegenheden - een domein dat voorbehouden was aan zijn eigen organisatie; het ABVV had trouwens een eigen Koloniale Commissie opgericht. Allerlei vormen van arbitrage waren nodig om de koloniale initiatieven van de takken van de socialistische beweging op elkaar af te stemmen.

En vooral: de Koloniale Commissie slaagde er nauwelijks in het beleid te beïnvloeden. Nochtans zat de BSP tussen 1954 en 1958 in de regering, samen met de liberalen. Was dat geen gedroomde gelegenheid om eindelijk een socialistische stempel te drukken op het - voordien al te katholieke - Congo-beleid? Eens te meer was de portefeuille Koloniën echter aan de socialisten ontsnapt: "*Nous avons toujours regretté que le Premier Ministre [Van Acker] ait dû abandonner aux Libéraux ce ministère si impor-*

tant où nous aurions pu jouer un beau rôle social et avoir une influence profonde sur les Congolais, d'autant plus qu'il y avait deux personnes très qualifiées qui auraient pu être choisies pour diriger ce département: Fayat ou Housiaux"⁽³⁸⁾. Nu was het departement echter in handen van de liberaal Auguste Buisseret. Hij voerde wel degelijk een laïciserende onderwijspolitiek in Congo (die de socialisten 100% steunden), maar over zijn beleid waren de koloniale specialisten van de BSP lang niet altijd te spreken. Ze verweten hem eigengereidheid, een unfaire benoemingspolitiek, een al te grote toegeeflijkheid voor de katholieken enz... Vanzelfsprekend kon de Koloniale Commissie van de BSP, een zuiver intern partijorgaan, geen directe invloed uitoefenen op het beleid van de minister. Maar kon de socialistische partijtop geen druk uitoefenen op Buisseret? Kon de regering als geheel, met haar talrijke BSP-ministers, niet ingeschakeld worden om een eigen Congo-beleid te voeren? Deze vraag vertoont twee aspecten: hadden de partij en de Koloniale Commissie wel een specifieke beleidsvisie ontwikkeld? Zo ja, werd die dan ook effectief aangewend in de politieke strijd? Het antwoord op de eerste vraag is dubbelzinnig: tegelijk ja én neen. Het antwoord op de tweede is kort en bondig: neen.

Zoals gezegd was de Koloniale Commissie in 1953 gereactiveerd om het koloniaal beleid nieuw leven in te blazen. Ondanks de vermelde interne problemen maakte de Commissie daar ontegensprekelijk werk van. In 1953 stak ze veel werk in de voorbereiding van een studiedag uitsluitend gewijd aan Congo (Huizingen, 21-22 november 1953)⁽³⁹⁾. 'Huizingen' zelf vormde de aanloop tot een buitengewoon partijcongres over de koloniale problematiek (30 juni - 1 juli 1956)⁽⁴⁰⁾. Belangrijke vaststelling: toen de BSP toetrad tot de paarse coalitie-Van Acker, had ze haar officieel koloniaal programma dus nog steeds niet opgefrist. De studiedag

van 1953 vormde daartoe slechts een aanzet. Wat Congo betrof, waren de socialisten dus - eens te meer - vrij onvoorbereid naar de onderhandelingstafel gegaan. Het koloniaal congres kwam er pas in 1956, toen de legislatuur al meer dan halfweg was. Dus rijkelijk laat om de concrete beleidsdossiers écht te kunnen beïnvloeden. Maar hoe grondig werd de socialistische koloniale doctrine vernieuwd? De BWP-basisprincipes uit 1937, die zelf geïnspireerd waren door de besluiten van de Socialistische Internationale uit 1928, bleven praktisch onaangevoerd. De Belgische aanwezigheid in Congo had nog steeds tot doel: "[...] *de guider et d'assister les populations autochtones, en vue de les préparer graduellement à la gestion autonome de leurs intérêts politiques, économiques et sociaux, dans le cadre d'une société démocratique*". Voorts wilden de socialisten nog steeds nauwe economische en culturele banden smeden tussen de Belgische en Congolese bevolking en verzetten ze zich categoriek tegen iedere rassenbarrière. Ten opzichte van 1937 legde het programma van 1956 echter een grotere nadruk op het materiële, culturele en morele welzijn van de Congolezen. De noodzaak van de economische ontwikkeling werd duidelijker in de verf gezet. Van een echte omwenteling van de socialistische koloniale doctrine kunnen we dus niet spreken. Wel werden de verschillende concrete dossiers verder uitgewerkt. De partij beschikte nu duidelijk over meer koloniale expertise. De beleidsvoorstellen waren evenwichtiger én gedetailleerder. Nieuwe thema's werden aangekaart, zo bijvoorbeeld justitie. Ook over de economie was men explicieter. De socialisten steunden een politiek van industrialisatie, een begrip dat ze vóór 1940 argwanend bekeken: "[...] *celle-ci doit être à la base de tout programme de développement économique*". Maar die ontwikkeling zou pas leefbaar zijn als ook de landbouwsector gemoderniseerd werd: "*L'accrois-*

sement de la productivité de l'agriculteur indigène est au Congo la clé de voûte de tout programme de développement économique". De BSP formuleerde bovendien een hele reeks voorstellen om het zwarte economische initiatief te ondersteunen. Kleinschalige blanke ondernemingen waren ook welkom, maar enkel als omkadering van de Congolese initiatieven en om lacunes op te vullen waarvoor de zwarten zelf niet konden instaan. Van een massale blanke bevolkingspolitiek moest de BSP niet hebben. Op termijn zou dat de "*colourbar*" versterken, een evolutie waartegen ze radicaal gekant waren. Net zoals in 1937, vonden de socialisten voorts dat de overheid een grotere rol moest spelen in de Congolese economie en dat de macht van de grote ondernemingen aan banden moest gelegd worden. Ook het sociaal programma was veel meer uitgewerkt dan vóór de oorlog. De koopkracht van de Congolezen moest absoluut toenemen. De werkomstandigheden en de sociale wetgeving dienden merkkelijk te worden verbeterd. Inzake onderwijs wilde de BSP het officieel onderwijs uitbouwen; een politiek waarmee de liberale minister Buisseret nu precies begonnen was. Die eis was reeds in 1937 geformuleerd, maar nieuw was nu de nadruk op de vorming van een zwarte elite, "[...] *capable d'encadrer la masse de la population*". Kort samengevat: wat bood het koloniaal programma van 1956? We vinden er het klassiek-Europees reformisme in terug, onder de vorm van méér gemengde economie en méér sociale wetgeving. Dat thema was al aanwezig in het vooroorlogse programma. Nu was het echter beter uitgewerkt, zowel in de breedte als in diepte. Maar we merken nu ook de aanwezigheid van nieuwe opvattingen, meer bepaald van het 'ontwikkelingsdenken', een economische visie die de post-koloniale houding aankondigt. Op politiek gebied bleven de socialisten denken in de termen die we aantreffen bij hun 'realis-

Het Comité voor Arbeidersopvoeding · De Socialistische Studiekring · GENT

RICHTEN IN :

Van Zaterdag 4 tot en met Dinsdag 7 April

Brugzaal van het Feestlokaal „ Vooruit ”
St. Pietersnieuwstraat, Gent

CONGO · tentoonstelling

Op Dinsdag 7 April 1953

Restaurantzaal · Feestlokaal „ Vooruit ”

Openbare Voordrachtavond

Achiel Van Acker

Volkvertegenwoordiger
Gewonen Eerste-Minister

SPREEKT OVER

BELGISCH CONGO

met talrijke interessante films

In het kader van de tentoonstelling :

Alle dagen voorstelling van films over de kolonie · Cautregeling kan op de tentoonstelling geraadpleegd worden.

Toegang tot Tentoonstelling, Filmvoorstellingen en Voordracht · Vrij en kosteloos

Vanaf de jaren '50 kwamen de socialisten langzaam los uit hun 'koloniaal immobilisme'

tische' geestgenoten van het begin van de 20e eeuw. De blanke kolonisator had tot taak de inlandse bevolking geleidelijk naar de emancipatie te voeren. Alleen werd ook deze formule nu verder uitgewerkt. In 1956 duidde de BSP immers veel preciezer de noodzakelijk geachte stadia aan: "*Une évolution rapide [sic] des institutions doit être hardiment encouragée. C'est par le bas [...] que doit être entreprise la participation des populations à la gestion des affaires publiques*". De Congolezen moesten zorgvuldig worden opgevoed in de democratische praktijken. In de meest ontwikkelde gebieden van Congo moesten er binnen een termijn van drie jaar lokaal verkozen vertegenwoordigende organen tot stand komen. Na vijf jaar zou dat regime veralgemeend moeten worden over het hele territorium, op basis van verplicht algemeen stemrecht voor mannen en facultatief stemrecht voor vrouwen. Nadien zou dit mechanisme ook ingevoerd worden voor de samenstelling van de hogere raden, op provinciaal en op heel Congolees niveau. Dit eerste stadium zou moeten samengaan met een grotere decentralisatie van de macht zowel naar Congo als binnen het gebied. Nogmaals nadien, in een tweede stadium, zouden de wetgevende bevoegdheden van al die verkozen organen uitgebreid worden. Daartoe zou men overgaan eens de Congolese bevolking voldoende politieke ervaring had opgedaan. Pas in een derde stadium zou dan tenslotte de autonomie van Congo kunnen ingaan.

Dit politieke programma contrasteerde vrij sterk met het koloniale immobilisme dat gangbaar was tot in het begin van de jaren '50, alsook met de vage BWP-perspectieven inzake emancipatie. De socialisten zegden nu expliciet hoe ze die geleidelijke emancipatie zagen. Maar werd ook een precieze timing voorzien? In 1955 had de fameuze tekst van Van Bilsen een - overigens eerder symbolische - overgangsperio-

de van dertig jaar vooropgesteld. De BSP was hier voorzichtig. Enkel aan de voorafgaande etappes (op lokaal niveau) werden precieze chronologische termijnen gekoppeld. De hogere stadia zouden verwezenlijkt worden in een onbepaalde toekomst. Bovendien is ook een terminologische, bijna semantische problematiek van belang. De term onafhankelijkheid, die nauwelijks enkele maanden later een overweldigende kracht zou ontwikkelen, namen de socialisten in 1956 niet in de mond. De BSP had het over autonomie of zelfstandigheid, wat tegelijk veel of weinig - en ook vele zaken daartussenin - kan betekenen. Precies om die vaagheid was het te doen. De ondubbelzinnige term onafhankelijkheid lag slechts op weinige tongen, ook in Congo.

De conservatieve pers reageerde smalend op het koloniaal congres van 1956: "*De socialisten ontdekken Congo*", ironiseerde ze. Zoals we konden zien, was die polemische uitlating niet helemaal correct. De socialisten waren al langer bezig met de kolonie. Alleen hadden ze het altijd moeilijk gehad om hun uiteenlopende gevoeligheden op één lijn te krijgen, vervolgens om de aandacht wakker te houden en, tenslotte, om hun eisen door te drijven. In 1956 waren de socialisten er dus (eindelijk?) min of meer in geslaagd om één geactualiseerd basisconcept over Congo te produceren⁽⁴¹⁾. Zouden ze nu ook in staat zijn de aandacht wakker te houden? En iets dóór te drijven op regeringsniveau? Dat zou niet het geval blijken. De Koloniale Commissie had het dikwijls moeilijk om de aandacht van de leidende partij-instanties op te eisen. Het gebeurde vaker dat de bespreking van Congolese dossiers op het BSP-Bureau werden uitgesteld, soms zelfs vergeten. In 1957 besliste de Koloniale Commissie, ondertussen omgedoopt tot Commissie voor Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi, een delegatie naar het partijbestuur te zenden om de BSP uit haar

immobilisme te halen⁽⁴²⁾. In september 1959, toen het dekolonisatieproces volop aan de gang was, sprak een bittere Georges Housiaux over “[...] les efforts multiples de la Commission pour sortir le Parti de son immobilisme”⁽⁴³⁾. In een document van de commissie uit datzelfde jaar lezen we dat “[...] les réformes (de 1956) n’ont pratiquement reçu aucun commencement d’exécution, bien que le PSB fût à ce moment au pouvoir. La seule opposition du Ministre Buisseret, jointe à la passivité de certains des nôtres, a eu raison de la volonté exprimée par le Congrès Extraordinaire”⁽⁴⁴⁾.

In 1958 werden de socialisten trouwens terug naar de oppositie verwezen. Dan was het helemaal onmogelijk om het beleid te bepalen. En toen ze in 1961 de ministerportefeuilles weer mochten bovenhalen, was Congo al een onafhankelijk land...

Socialistische pogingen om het koloniale terrein beter te bezetten (ca. 1947-1960)

Er bestonden dus veel gelijkenissen in de koloniale houding van de partij vóór en na de Tweede Wereldoorlog: de belangrijkste opvattingen en gedragingen bleven gewoon bestaan. Toch werd de naoorlogse periode ook gekenmerkt door een belangrijke nieuwe evolutie. Tijdens de laatste tien à twaalf jaar van de kolonie trachtten de socialistes immers wortel te schieten in het Congolese terrein.

Vóór 1940 waren er al enkele pogingen ondernomen om de socialistes in Congo te organiseren⁽⁴⁵⁾. Daar kwam niets van in huis. Na de oorlog vroeg partijvoorzitter Max Buset aan de Koloniale Commissie “des suggestions quant à la manière d’assurer la pénétration socialiste au Congo”⁽⁴⁶⁾. Moederlandsocialisten op bezoek in de kolonie zetten de plaatselijke kameraden ertoe aan zich te organiseren⁽⁴⁷⁾. Omstreeks 1947-48,

en vooral vanaf 1951 kwam er schot in de zaak. Dan werden in Congo verschillende Amicales Socialistes (Socialistische Vriendenkringen) opgericht. Terloops gezegd: in tegenstelling tot wat men soms in basiswerken kan lezen, ontstonden die kernen dus jaren voordat de schoolstrijd in Congo geïmporteerd werd. In de loop van de jaren ’50 bestonden dergelijke kringen in Leopoldstad, Elisabethstad, Stanleystad, Luluabourg, Coquilhatstad, Jadotstad, Bukavu en Usumbura. Ze waren niet allemaal even dynamisch en sommige stelden niet veel voor. Naast die van Elisabethstad, was vooral de amicale van Leopoldstad belangrijk: “Les Amicales Socialistes que nous avons créées à l’intérieur [...] prennent naturellement l’Amicale de Léo, qui est la plus nombreuse et la mieux informée, comme guide de leur action”, schreef de voorzitter van de vriendenkring van Leopoldstad⁽⁴⁸⁾. Maar zowel de omschrijving “la plus nombreuse” als de uitdrukking “la mieux informée” moeten flink gerelativeerd worden. Meteen stoten we op de zwakheden van de amicales.

“La plus nombreuse”? De Vriendenkring van Leopoldstad telde amper twaalf leden in 1951, zesentwintig in 1952 en éénenvieertig in 1953. Dit zegt (ook) veel over het ledental van de andere kringen...! De drijvende kracht achter deze kernen bestond voornamelijk uit overheidsambtenaren en uit de syndicale vrijgestelden die we straks nog zullen ontmoeten. Deze laatsten zouden een grote rol hebben gespeeld in de uitbouw van de kringen. Werknemers uit de privébedrijven waren blijkbaar minder prominent aanwezig, zeker in de leidende organen. “La mieux informée”? Ook dit moet gerelativeerd worden. Er bestonden inderdaad schriftelijke contacten met socialistes in het moederland. En indien socialistische prominenten een rondreis in Congo ondernamen, werden ze meestal ontvangen door de Amicale Socialiste van de koloniale hoofdstad. De Vriendenkring

van Leopoldstad vergaderde ook regelmatig, organiseerde studiebijeenkomsten en schreef nota's. Maar het grote enthousiasme dat de vriendenkring naar eigen zeggen aan de dag legde, ruimde vlug de plaats voor frustratie en ontmoediging.

Het liep al verkeerd van bij de aanvang van de amicales. Nauwelijks waren ze tot stand gekomen, of de verantwoordelijken moesten aandringen bij de partij in het moederland om de onontbeerlijke steun en informatie te bekomen⁽⁴⁹⁾. Het werd vlug een klaagzang: "*Je vous écris pour vous signaler que les relations de l'Amicale de Léopoldville avec la Commission Coloniale du Parti sont plus déficientes qu'elles ne l'ont jamais été. J'ai été informé officiellement de ce que je ne pouvais pas espérer recevoir copie des procès-verbaux des séances jusqu'à ce que le Bureau du Parti ait défini la nature exacte des rapports entre les Amicales et la Commission Coloniale. [...] il semble bien que le Bureau du Parti ne soit nullement pressé de définir les statuts des Amicales. [...] Je n'ai reçu rigoureusement aucune information, ni sur la date du congrès, [...] ni sur les sujets qui seraient abordés*"⁽⁵⁰⁾.

De adviezen en opinies die ze opstuurden naar het moederland vonden weinig of geen weerklank in het socialistisch denkwerk in Brussel, stelden de socialisten in Congo verbitterd vast. Begin 1957 nam advocaat Jacques Nyns zelfs ontslag als voorzitter van de Amicale van Leopoldstad. Zijn beslissing was ingegeven door "*[...] l'attitude du Parti Socialiste à l'égard, je ne dirai pas des Amicales, mais des problèmes congolais. On semble vraiment croire en haut lieu, et surtout au gouvernement, que rien ne se passe au Congo, et que cette bienheureuse colonie est soustraite à l'évolution universelle. Pour ma part je pense exactement le contraire. Toutefois, je ne vois pas le moyen d'agir dans le cadre de la légalité si le Parti Socialiste ne nous en donne pas les moyens*"⁽⁵¹⁾. Logischerwijs gingen de activiteiten van de vrie-

denkringen er dan ook op achteruit. In 1958 zei Peigneux "*(que la) situation des Amicales s'y serait encore détériorée par rapport à l'année passée quand nous y passions*"⁽⁵²⁾.

Hoe kunnen we dat verklaren? Weeral ontmoeten we enkele tegenstrijdigheden. Enerzijds waren sommige socialisten overtuigd van het belang van de amicales. Regelmatig onderstreepte de Koloniale Commissie de urgente noodzaak om stevige banden te smeden met de Amicales Socialistes. Maar anderzijds was er ook getalm, wellicht ingegeven door een mengsel van onverschilligheid en wantrouwen. Pas rond 1956 bespraken de leidende instanties van de partij de projectstatuten van de vriendenkringen en dachten ze aan de oprichting van een Union des Amicales Socialistes. Wilde men de echte 'kolonialen' wat op afstand houden? Vreesde men hun al te speciale koloniale mentaliteit? Sommige socialisten - zoals premier Van Acker zelf - waren van mening "*[...] que la mentalité de ceux qui sont au Congo est toute différente de ceux qui nous sont revenus. Leurs opinions, aussi, différent*"⁽⁵³⁾. Wou men vermijden dat ze hun stempel drukten op het Congo-beleid van de partij? Tijdens een vergadering van de Koloniale Commissie werd expliciet gezegd "*[...] qu'il faut, avant tout, éviter tout déviationnisme colonial*"⁽⁵⁴⁾.

Wellicht speelden ook andere, meer strategische overwegingen mee: "*[...] la difficulté qu'il y a lieu de résoudre consiste à donner aux Amicales un statut, tout en évitant une structure unitaire entre l'organisation socialiste au Congo et le PSB*"⁽⁵⁵⁾. De socialistische kernen in Congo moesten ondergeschikte instrumenten blijven, geen volwaardige partijafdelingen: "*Il faudrait [dans ce cas] donner les mêmes droits et les mêmes devoirs à l'Union des Amicales Socialistes du Congo qu'à une fédération du Parti. Ce principe n'est pas sain. Il me semble qu'il serait préférable de créer une Union des Amicales Socialistes qui formerait*

l'avant-garde du mouvement socialiste au Congo [...] Cette Union travaillera sous la patronage du Parti et sera en quelque sorte la préfiguration d'un parti socialiste au Congo, étant bien entendu que le jour où le Congo aura sa structure politique autonome, cette Union le deviendra également"⁽⁵⁶⁾. Die optie hing samen met een fundamenteel probleem. In de jaren '50 was er veel heibel rond de zogenaamde politisering van Congo. Sommigen beweerden dat de Belgische levensbeschouwelijke conflicten daar werden geïmporteerd onder de vorm van de laïcisering van het onderwijs. Bovendien werden politieke verenigingen opgericht; niet alleen socialistische, maar ook liberale vriendenkringen! De traditionele en de conservatieve koloniale kringen vonden dat de kolonie niet mocht gepolitiseerd worden. Op het koloniale terrein moesten alle Belgen eendrachtig optreden. Partijtwisten zouden hen discrediteren en verzwakken in de ogen van de Congolezen. Dat zou het koloniaal 'oeuvre' ondergraven. Vele socialisten waren uiteraard een andere mening toegedaan. Congo wàs gepolitiseerd, zo beweerden ze: de kolonie was immers door en door katholiek: "[...] *Toute illusion aux querelles métropolitaines à nos divisions politiques sont [sic] automatiquement exploitée contre les personnes attachées aux idéaux de gauche et contre ceux-là seuls. Il est en effet reconnu au Congo, comme vérité d'Etat, que les catholiques ne font jamais de politique*", stelden de leden van de amicales⁽⁵⁷⁾. Dat was ook de mening van vele leidende socialisten in België. "*Pas de politique au Congo est une des dernières inventions de la droite. L'opposition [catholique] a peur que les noirs connaissent le socialisme*", vond Housiaux. Ook partijvoorzitter Buset en vele andere BSP-topfiguren waren resoluut gekant tegen de stelling "*pas de politique au Congo*". Maar toch was een politiek zwaargewicht als Spaak er wél voor te vinden. En iemand als Antoon Spinoy zei ook "[...] que

nous aurions tort de vouloir reporter nos luttes au Congo"⁽⁵⁸⁾. Politiek gezien was het dus zeer gevaarlijk van de Amicales Socialistes echte, levenskrachtige partijafdelingen te maken. Ook die factor verklaart misschien waarom de partij de vriendenkringen niet méér heeft gesteund. Volgens sommige Belgische socialisten moest er in de toekomst dus een soort Congolese equivalent van de BSP komen. *Op termijn zou men uiteraard ook de 'inlanders' moeten mobiliseren. Hebben de Belgische socialisten hier werk van gemaakt? In het kielzog van de Amicales Socialistes en van het ABVV hadden enkele zwarten inderdaad een politieke activiteit ontwikkeld. Vooral Alphonse Nguvulu en Cyrille Adoula vielen daarbij op. Nguvulu, "commis principal de première classe" in de koloniale administratie, was een vooraanstaande figuur van de inlandse ambtenarenorganisatie APIC (Association du Personnel Indigène de la Colonie). Hij was ook nauw betrokken bij de Amicale Socialiste van Leopoldstad en was lid van het ABVV. Adoula, een bediende van de Congolese centrale bank, werd vrijgestelde van het ABVV-Congo in 1956. In 1957 werd Action Socialiste opgericht. Deze politieke groepering bestond uitsluitend uit zwarten, maar ze was gesticht met de steun van blanke socialistenvan, meer bepaald van de vakbondsmensen die ook actief waren in de Amicale Socialiste. Adoula en Nguvulu behoorden tot de top van Action Socialiste. In mei 1958 gaf deze vereniging een politiek manifest uit, waarin de democratische emancipatie van Congo geëist werd. Dit moest stapsgewijs gebeuren, door de verkiezing - op basis van algemeen enkelvoudig stemrecht - van vertegenwoordigende raden met reële bevoegdheden, achtereenvolgens op lokaal, provinciaal en centraal niveau. Zo zou men geleidelijk komen tot "(le) stade final de l'AUTONOMIE [sic] et de l'INDEPENDANCE [sic] du Congo". Die evolutie was de beste garantie*

*1-meiviering in
Leopoldstad in 1958
(collectie J. De Cock)*

om "une libre association de la Belgique et du Congo" te verwezenlijken⁽⁵⁹⁾. Al bij al was dit document dus nog vrij gematigd. Men noteert zekere gelijkenissen met het stadia-schema dat het BSP-congres in 1956 had uitgedokterd; alleen werd de lijn hier duidelijker en sneller doorgetrokken naar de onafhankelijkheid die nu met hoofdletters in de tekst prijkte.

Origineel was die oproep niet echt te noemen. Action Socialiste was lang niet de enige uiting van de politieke bewustwording bij de zwarte évolués. Een jaar eerder, in 1956, had de groep rond het Congolese tijdschrift *Conscience Africaine* reeds een politiek manifest gepubliceerd; de politieke beweging Abako had gerepliceerd, met een tegenmanifest. Maar Action Socialiste kreeg het deksel op de neus. In de zomer van 1958 werden Nguvulu en andere verantwoordelijken van deze beweging op het matje geroepen door de koloniale autoriteiten. Zij voelden zich het slachtoffer van een politieke afrekening. De leden van *Conscience Africaine* waren niet lastiggevallen omwille van hun manifest. Ze hadden immers nauwe banden met de katholieke stroming, die in Congo nog steeds overheerste, beweerden de socialisten! Ook de

Belgische raadgever van Action Socialiste, Jean Wantiez, werd het leven zuur gemaakt. Hij moest opstappen bij het Fonds voor Inlands Welzijn, waar hij werkzaam was. Hij werd aan de deur gezet door de voorzitter van het fonds, de reeds vermelde William Van Remoortel. Deze socialistische politicus was sterk gekant tegen dergelijke heethoofdige stellingen, die de Belgische aanwezigheid in Congo in gevaar zouden kunnen brengen. Van Remoortel zelf beweerde dat Major, de secretaris-generaal van het ABVV, hem daartoe had aangezet. Wat dat echt zo? Eén zaak staat vast: zowel binnen als buiten de socialistische beweging werden Wantiez en Action Socialiste beticht van crypto-communisme. Eind jaren '50 begonnen de communistische partij (zie bijdrage van Benoît Verhaegen in dit nummer), maar ook de socialistische linkerkzijde zich duidelijk méér voor Congo te interesseren. Het tijdschrift *La Gauche* besteedde bijvoorbeeld nogal wat aandacht aan de evolutie in Congo. Ernest Glinne die zich inliet met de coöperatieve beweging in de kolonie en het terrein dus kende, behoorde tot die groep⁽⁶⁰⁾. De weinig verkwikkelijke zaak Nguvulu-Wantiez veroorzaakte vrij veel ophef,

zowel in Congo als in België. Sommige socialisten beweerden zelfs dat de toekomst van het socialisme in Congo op het spel stond: als de partij niet krachtadig optrad om de slachtoffers van die afrekening te verdedigen, zouden de socialisten in de kolonie heel wat geloofwaardigheid verliezen⁽⁶¹⁾.

Dat voert ons precies tot een cruciale vraag: hebben de Belgische socialisten een stempel gedrukt op het politieke leven van de Congolezen? Iemand als Nguvulu schreef aan zijn Belgische kameraden: "[...] *que le mouvement socialiste est appelé à connaître un gros succès au Congo. [...] On sent que le mouvement est venu à son heure et que le socialisme est la seule doctrine économique-sociale à laquelle pourront adhérer les Africains*", omdat die ideologie goed overeenkwam met de zwarte mentaliteit⁽⁶²⁾. Geloofde hij dat echt? Of praatte hij zijn blanke gesprekspartners naar de mond? Dat blijft natuurlijk een open vraag. Eén zaak staat echter vast: het socialisme made in Belgium heeft de Congolese massa onberoerd gelaten. Slechts een handvol évolués noemde zich expliciet socialist en engageerde zich in deze beweging. Maar ook de liberale en de katholieke groeperingen hadden Congolese volgelingen uit diezelfde sociale groep. Waren de socialisten talrijker (of invloedrijker) dan hun liberale of katholieke collega's? Of was het tegendeel waar? Die vraag is natuurlijk moeilijk te beantwoorden.

Maar is ze wel relevant? Dat is lang niet zeker. Dergelijke politieke rekenkunde op zijn Belgisch verdoezelt immers twee essentiële aspecten van het Congolese politiseringsproces. Enerzijds het kunstmatig karakter van de inplanting van de Belgische politieke bewegingen op het koloniale terrein. Geen ervan kon er echt wortel schieten⁽⁶³⁾. Anderzijds de (mogelijke) 'verborgen' agenda van de politiek actieve évolués. Hebben ze het ideologische discours en de politieke instrumentendoos van de blanken

niet gebruikt om eigen doelstellingen te verwezenlijken, namelijk om zélf de sociale ladder te beklimmen en/of om de Congolese emancipatie te bevorderen⁽⁶⁴⁾? Het is dus niet erg zinvol de politieke actie van de Congolezen te beschrijven aan de hand van de klassieke Belgische partijetiketten. Laten we één enkel, maar frappant voorbeeld aanhalen. In januari 1960 was Patrice Lumumba opgesloten in de gevangenis in Stanleystad. Hij wachtte op zijn proces, terwijl de andere nationalistische tenoren naar Brussel trokken, om deel te nemen aan de cruciale Rondetafelconferentie, die de toekomst van Congo ging beslechten. Aan zijn blanke advocaat verklaarde Lumumba toen: "*Je ne suis pas communiste, je ne suis même pas socialiste, je suis un libéral*"; voordien was hij inderdaad actief lid van de liberale Vriendenkring van Stanleystad⁽⁶⁵⁾. Maar op hetzelfde moment schreef hij een brief naar de grote socialistische jurist en senator Henri Rolin, die oorspronkelijk ook was aangezocht om hem te verdedigen⁽⁶⁶⁾. Daarin had hij het over zijn "[...] *affinités avec les socialistes*" en over "[*le*] *socialisme qui correspond le mieux à nos conceptions et à nos conditions de vie*". "*Et quel bénéfice moral aurons-nous, nous autres qui avons placé notre foi dans le marxisme si nos aînés, les socialistes belges, ne nous soutiennent pas vis-à-vis de ce bloc réactionnaire*" die hem wou uitschakelen? Lumumba, een liberaal? Of een socialist? Of een politicus die steun zocht om uit de gevangenis te geraken en zijn grote politieke zending te vervullen?

In Congo profileerden de Belgische socialisten zich echter niet alleen als partijmensen, maar ook als syndicalisten. Ook dat was echter verre van evident. Vrijheid van vereniging en stakingsrecht werden slechts met mondjesmaat toegekend. Vooral tijdens en net na de Tweede Wereldoorlog ontstonden er wettelijke re-

gelingen die een zekere ruimte gaven aan de syndicale activiteit van de blanken en, in mindere mate, van de zwarten⁽⁶⁷⁾. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het sociaal protest opgeblaaid in Congo, zowel bij de blanke als bij de zwarte werknemers. In 1944 hadden de blanken een eenheidsvakbond opgericht, de *Confédération Générale des Syndicats* (later: des *Syndiqués*) (CGS). Deze organisatie stelde zich nogal 'rumoerig' op; ze werd trouwens beticht van communistische sympathieën. De CGS had contact gezocht met de Belgische vakbonden. Het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) wees iedere toenadering van de hand. De christenen lanceerden immers een eigen syndicale werking in de kolonie: in 1946 werd de *Confédération des Syndicats Chrétiens du Congo* (CSCC), opgericht, een organisatie voor blanke werknemers⁽⁶⁸⁾. Bovendien probeerden zowel de CGS als de CSCC de zwarte werknemers in aparte syndicale verenigingen te groeperen.

Bleef de socialistische vakbond bij de pakken zitten? Niet helemaal, maar het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV) geraakte wel veel later uit de startblokken. In 1947 ondernamen de vakbondsleiders André Renard (1911-1962) en André Genot (1913-1978) een reis in Congo, om poolshoogte te nemen. Datzelfde jaar had de CGS zich uitgesproken voor aansluiting bij het ABVV. De socialistische vakbond aanvaardde dat voorstel en nam dus de activiteit van de CGS over. In zijn reisverslag sprak Renard zich uit tegen de vorming van een massasyndicalisme voor zwarten. In zijn ogen hadden de christenen precies de fout begaan hiervoor te opteren: "*Wij moeten ons beperken bij een kader-syndicalisme of ten hoogste bij een vakbond van ontwikkelde elementen [...]*". Ook opteerde hij voor gescheiden syndicaten voor blank en zwart. "*In de huidige omstandigheden, is het [...] onmogelijk tot een dergelijke sa-*

menwerking [tussen blank en zwart in één organisatie] te komen. Omwille van hun statuut in de kolonie zullen de blanke arbeiders er nooit in toestemmen deel uit te maken van een zelfde organisatie met de kleurlingen"⁽⁶⁹⁾.

Die eerste aanzet tot ABVV-activiteit in Congo viel echter onmiddellijk stil. Eigenlijk stelde de CGS niet veel (meer) voor. Ze was geteisterd door interne twisten; veel leden gaven er de brui aan. Pas in 1951 kwam er weer schot in. Louis Major, adjunct-secretaris-generaal van het ABVV (vanaf 1952 secretaris-generaal), trok met een delegatie naar Congo⁽⁷⁰⁾. Kort daarop werden enkele vrijgestelden naar de kolonie gestuurd om een permanente vakbondsactie uit te bouwen. Gemakkelijk was dat niet. Er ontstonden wrijvingen - zelfs regelrechte rivaliteiten - tussen enkele van die kameraden; de administratie liep niet (onmiddellijk) heel vlot; en vooral, het ABVV investeerde duidelijk veel minder in de kolonie dan de christelijke vakbond. In Congo beschikte de christelijke vakbond over véél meer vrijgestelden en financiële middelen. Toch boekte de Congolese afdeling van het ABVV enige vooruitgang. In 1945 beweerde de CGS (blanke) 3300 leden te tellen. In 1947 telde ze effectief 1650 aangeslotenen. In 1951, toen het ABVV in Congo van start ging, hadden slechts een 200-tal blanken een CGS-bijdrage betaald. Maar in 1953 telde de socialistische vakbond opnieuw ca. 1300 betalende leden, 1472 in 1954 (waarvan 491 in Leopoldstad, 504 in Stanleystad en 477 in Elisabethstad)⁽⁷¹⁾. "*10% environ des 15.000 travailleurs [blancs] du Congo susceptibles d'être organisés sont inscrits chez nous*", constateerde het ABVV in 1954. We beschikken tevens over een (volledige?) reeks nominatieve ledenlijsten uit 1959-1960: die vermelden een totaal van ca. 1500 betalende leden⁽⁷²⁾. De socialistische vakbond opteerde voor een interprofessionele én centralistische aanpak. De syndicale activitei-

Lumumba, een liberaal? Of een socialist? Of een politicus die steun zocht om uit de gevangenis te geraken en zijn grote politieke zending te vervullen?

ten in Congo hingen rechtstreeks af van de leidende instanties in Brussel⁽⁷³⁾. De christenen deden het anders: structureel stond de CSCC los van de Belgische vakbond ACV. Pas in 1960, toen de onafhankelijkheid in zicht was, werd een aparte socialistische Congolese vakbond opgericht, de *Fédération Générale des Travailleurs du Kongo* (FGTK). Na veel perikelen ging die vakbond in 1967 op in de eenheidsvakbond *Union Nationale des Travailleurs du Congo*. Het ABVV spande zich in om de toestand van de blanke werknemers te verbeteren (meer bepaald op het gebied van sociale bescherming, werkzekerheid, enz.). Het voerde ook een langdurige strijd om de syndicale vrijheid in Congo te introduceren, wat uiteindelijk gebeurde door de decreten van 25 januari 1957. Wat moest men echter doen met de zwarte arbeidersmassa? Vooral daàr bestonden er schrijnende sociale wantoestanden! Zoals we zagen, had het ABVV oorspronkelijk gescheiden organisaties opgericht. Blanke en zwarte werknemers maakten dus deel uit van aparte groeperingen. Zeer snel bestempelde men de zwarte vakbonden echter als een mislukking. Daarom gooide de vakbondsleiding het over een andere boeg. In 1955 opteerde het ABVV voor het gemengde syndicalisme. Zulks werd wettelijk mogelijk door de nieuwe reglementering van 1957. Blanke en zwarte werknemers maakten voortaan deel uit van éénzelfde groepering, op voet van gelijkheid (nota bene: ook de christelijke vakbond ging de gemengde toer op). Grote nadruk werd echter gelegd op de educatieve actie. Het ABVV-Congo spande zich bijzonder in om zwarte kaders op te leiden, de toekomstige syndicale elite van de arbeidersmassa. De gemengde optie steunde ook op strategische overwegingen. "*Cette formule seule est capable d'éviter que le syndicalisme indigène devienne un mouvement d'un racisme déplorable pour les travailleurs blancs et noirs et pour la communauté*

belgo-congolaise que nous voulons établir. Le danger de voir se former un mouvement de nationalisme indigène devient de plus en plus grand", schreef Major in september 1955⁽⁷⁴⁾. Ook de socialistische syndicalisten spraken nog niet van onafhankelijkheid!

Hoewel de socialistische vakbond veel later de kolonie had betreden dan de christelijke, kon hij zich vrij snel profileren. In een besloten vergadering (waar propagandistische uitspraken dus niet gangbaar waren) merkten de ABVV-leiders begin 1959 tevreden op "[...] [que] [n]ous sommes [...] la plus forte organisation et [que] nos effectifs dépassent ceux de la CSC-Congo qui groupe 38.000 membres"; de totale zwarte loontrekkende bevolking bedroeg toen meer dan 1,2 miljoen personen. Half 1959 meldde men 16.000 en 17.000 zwarte ABVV-leden, resp. voor Elisabeth- en Leopoldstad alleen⁽⁷⁵⁾. Eveneens achter gesloten deuren stelde de vakbond vast dat zijn 'negrofiële' reputatie hem nogal wat vijandigheid opleverde in het blanke koloniale milieu. Het ABVV werd trouwens ook een onverantwoordelijke stokebrand-houding verweten. Het optreden van Louis Major veroorzaakte dus heel wat deining. Tijdens ABVV-meetings had de leider gewezen naar de schoorstenen van de grote privéondernemingen, zeggende dat zij de gemeenschappelijke vijand van blank en zwart waren. Het ABVV organiseerde stakin- gen, dwong de patroons om aan de onderhandelingstafel te gaan zitten en om collectieve akkoorden af te sluiten. Kortom: in de kolonie was het sociale toneel grondig aan het veranderen. In dat gebeuren heeft de Belgische socialistische vakbeweging een zekere rol gespeeld. De balans van de Belgische socialistische actie in Congo is dus bijzonder mager. Om blijvende vruchten af te werpen werd ze trouwens véél te laat ingezet. Een politieke massabeweging van socialistische signatuur werd nooit gevormd; maar hetzelfde kan gezegd worden

van de andere Belgische politieke bewegingen. Zelfs kleinere partijen met een expliciet socialistisch etiket, eigenlijk kunstmatige creaties, waren ééndagsvliegers. In dat opzicht leek de syndicale actie aanvankelijk succesvoller, maar die inspanningen leden schipbreuk door de dekolonisatie. Ook op ideologisch vlak lieten de socialisten geen erfenis na. In het kielzog van de Belgische socialistische activiteit werden wel enkele kaders opgeleid die tijdens en na de dekolonisatie een vrij belangrijke rol zouden spelen. Nguvulu werd de voorzitter van de Parti du Peuple, formeel opgericht in 1959, maar eigenlijk de voortzetting van Action Socialiste. Deze formatie stond dus dicht bij de BSP. Pikkant detail: in Elisabethstad werd een andere socialistische partij opgericht, de Parti Socialiste Congolais, geleid door de ABVV-syndicalist Musengeshi. Achter dit initiatief stond, eens te meer, de socialistische senator William Van Remoortel. Zoals we zagen, was hij hevig gekant tegen de al te voortvarende groep van Action Socialiste. Beide partijen bleven echter zeer marginaal⁽⁷⁶⁾. Na de onafhankelijkheid werd Nguvulu staatssecretaris voor het Plan in de eerste regering-Lumumba. Vóór 1960 werd Adoula een topfiguur van de Mouvement National Congolais (MNC, richting Kalonji); in 1961 schopte hij het zelfs tot eerste minister. Maar hiermee lopen we op de feiten vooruit: Congo moest eerst de storm van de dekolonisatie doormaken.

De Belgische socialisten en de dekolonisatie van Congo (1958-1960)

Congo werd in ijtempo gedekoloniseerd. In de eerste helft van de jaren '50 was nauwelijks enig voorteken te bespeuren. Bepaalde Belgische kringen dachten wel na over de politieke toekomst van de kolonie. Sommigen droom-

den bijvoorbeeld van een (eerder vage) Belgisch-Congolese gemeenschap; zoals we zagen, was ook de ABVV-vakbondsleiding hiervoor te vinden. Bij de zwarte bevolking bespeurde men echter geen enkele georganiseerde en geëxpliciteerde drang naar onafhankelijkheid. Vanaf 1955-56 geraakten de zaken echter in een stroomversnelling. Het Dertigjarenplan voor de politieke ontvoogding van Belgisch Afrika van Jef Van Bilsen (1955) en de reeds vermelde Congolese manifesten wakkerden het debat over de politieke toekomst van de kolonie aan. De eerste Congolese partijen werden opgericht. In 1958 hadden de Belgische politieke autoriteiten een werkgroep opgericht, bestaande uit parlementariërs en ambtenaren. Die moest zich buigen over het delicate koloniale vraagstuk. Enkele dagen na de bloedige onlusten in Leopoldstad viel op 13 januari 1959 het magische woord onafhankelijkheid, uitgesproken door koning Boudewijn. Heel dat jaar gonsde Congo van politieke activiteit. Zwarte politieke partijen schoten als paddestoelen uit de grond en radicaliseerden hun eisen. De spanning steeg. In januari 1960 werd in Brussel een rondetafelconferentie belegd, waaraan alle Belgische en Congolese politieke krachten deelnamen. Daar viel de onherroepelijke beslissing: op 30 juni 1960 zou Congo onafhankelijk worden. Welke rol hebben de socialisten in dat proces gespeeld?

Toen Congo in de stroomversnelling geraakte, was de katholiek-liberale regering-Eyskens aan de macht. Zij stond dus voor een enorme uitdaging: ze moest een oplossing zoeken voor het koloniale vraagstuk. De BSP keek toe vanuit de oppositie. Was dat een comfortabele positie? In een bijzonder moeilijk moment liet Van Acker zich ooit ontvallen: "*L'avantage pour nous est de n'être pas au pouvoir actuellement*" (Bureau, 11 januari 1960). Toch vormde Congo ook voor de socialistische partij een moeilijk en

delicaat dossier. Men stelde zich het ergste voor. Er zou een zware politieke crisis kunnen ontstaan: "[...] nous pourrions être entraînés dans une question aussi importante que le fut la question royale", zei ondervoorzitter Jos Van Eynde in het Partijbureau enkele dagen na de gebeurtenissen van Leopoldstad. "Ne pas faire de cela une crise de politique belge", voegde Housiaux eraan toe⁽⁷⁷⁾. De BSP moest dus zich dus verantwoordelijk gedragen. Maar ze mocht zich ook niet in de hoek laten duwen. Ze wilde niet dat men haar de schuld voor de Congolese "déravage" in de schoenen zou schuiven. Bepaalde kringen staken een beschuldigende vinger uit naar de socialisten: de syndicale activiteit (Majors 'schoorsteendiscours'!) en de politisering zouden de kolonie verknoeid hebben. In de ogen van de publieke opinie moest de BSP bewijzen dat de huidige regering fouten beging (en begaan had) en dat de socialisten de zaken beter zouden afhandelen. Dit was echter een moeilijke evenwichtsoefening. De interne politieke rivaliteit mocht immers niet op de spits gedreven worden. Anders zou men verglijden naar het politieke drama dat men precies wou vermijden.

Beschikte de partij echter wel over oplossingen voor de crisis die in januari 1959 in alle hevigheid losbarstte? Integendeel, en dat is niet verwonderlijk. De BSP had er zo stilaan een traditie van gemaakt niet voorbereid te zijn op de koloniale uitdagingen. Housiaux wond er geen doekjes om: "Je pense que nous sommes aussi dans une situation un peu difficile et cela par notre faute parce que depuis 1956, nous ne nous sommes plus occupés des problèmes coloniaux. Ces problèmes sont non-mûris par nous" (Bureau, 12 januari 1959). Maar gedane zaken namen geen keer. Welke stelling moest de Partij aannemen? Enkele dagen na de rellen van 4 januari zaten alle socialisten nog niet op dezelfde golflengte. Sommigen, zoals partijvoorzitter Buset en Housiaux,

vonden dat men nu ondubbelzinnig over onafhankelijkheid moest spreken. Het begrip autonomie was duidelijk voorbijgestreefd, zegden ze. Andere topfiguren wilden zo ver nog niet gaan. Major: "Ne sera-t-il pas difficile de dire 'indépendance'. Ne faudrait-il pas dire 'libre disposition'?" Anseele: "Pour vivre, l'Europe doit s'accrocher à l'Afrique". Ook iemand als Antoon Spinoy wilde op één of andere manier de Belgische aanwezigheid bestendigen, meer bepaald om economische redenen: "Il faut éviter qu'un vent d'indépendance, à tout prix, se répande". "La thèse du débat doit être 'comment, dans l'avenir, organiser notre présence au Congo pour avoir la certitude de rester présent'. C'est la seule garantie aux investissements belges" (Bureau, resp. 2 februari en 28 januari 1959). Nog een gezaghebbende stem, die van Jos Van Eynde: "Il est difficile d'imaginer un Congo indépendant; voulons-nous rester au Congo? Je pense que oui. Alors, il faudra bien nous entendre sur le mot 'indépendance'" (Bureau, 9 februari 1959). In tegenstelling tot de regeringsverklaring van 13 januari sprak de koninklijke redevoering van diezelfde dag wél expliciet over de onafhankelijkheid van Congo. In het partijbureau heerste daarover enig wantrouwen. "La Cour espère créer un royaume au Congo sous la présidence [sic] de Léopold III", zei Anseele, die nog in april 1959 verklaarde "[...] j'ai l'impression que nous allons à la solution des deux monarchies" (Bureau, 19 januari en 20 april 1959). Hoewel hij niet meer behoorde tot de cenakels van de partij, was ook de oude senator William Van Remoortel resoluut gekant tegen de onafhankelijkheid. Hij bleef zweren bij de ondertussen totaal voorbijgestreefde idee van een Belgisch-Congolese gemeenschap. Voor vele socialisten was hij een echte stoorzender. Bij de meesten had hij zich totaal gediscrediteerd. In 1961 zou hij geen plaats meer krijgen op de socialistische verkiezingslijsten. De 73-jarige Van Remoortel pikte dat niet en

47e ANNÉE ★ N° 1998

HEBDOMADAIRE : 7 FRANCS

VENDREDI 15 MARS 1957

Pourquoi Pas?

LA CHEMINÉE

Tijdens ABVV-meetings wees Louis Major de schoorstenen van de grote ondernemingen aan als de gemeenschappelijke vijand van blank en zwart

trad toen naar de kiezer op een onafhankelijkke, uiterst-rechtse lijst, zonder evenwel verkozen te worden⁽⁷⁸⁾.

Begin 1959 was de onafhankelijkheidsgedachte dus nog lang niet algemeen aanvaard binnen de BSP. Maar de Congolese gebeurtenissen holden veel sneller dan de Belgische mentaliteiten. Zeer snel werd de onafhankelijkheid de enige optie. Zelfs de weerbarstige socialisten moesten zich daar dus uiteindelijk bij neerleggen. De socialisten waren als de dood voor een 'Algerijnse' toestand. Een gewelddadig, ja zelfs militair optreden door de Belgische koloniale overheid moest absoluut vermeden worden. In november 1959 liet het ABVV expliciet weten dat het gekant was tegen het sturen van dienstplichtigen naar Congo (opzettelijk werd niet de term troepen gebruikt)⁽⁷⁹⁾. Een politieke oplossing was dus de enige uitweg. Maar de regering leek niet echt te dialogeren. De oppositiepartij BSP liet ze helemaal links liggen, tot grote frustratie van de socialisten. In hun openbare verklaringen kwamen ze daar voortdurend op terug: de regering wilde nooit luisteren naar één van de grootste Belgische politieke krachten⁽⁸⁰⁾. De regering doen vallen door de druk te verhogen behoorde tot de mogelijkheden: "*Si nous voulons faire état de tout ce que nous savons, nous pouvons faire tomber le gouvernement. Ils nous trompent tout le temps*", zei Van Eynde (Bureau, 9 november 1959). Maar dat zou België in een gevaarlijke politieke crisis gestort hebben.

De regering luisterde ook niet echt naar de Congolese stemmen. Het kabinet-Eyskens schoof de zaken op de lange baan. Het twijfelde en liet de toestand in Congo aanmodderen, aldus de socialisten. Dat was zeer gevaarlijk: "*Nous avons souscrit à la déclaration gouvernementale [du 13 janvier] en raison des modifications profondes qu'elle devait apporter dans la structure politique du Congo. [...] mais des fautes gra-*

ves ont été commises et nous ne pouvons pas en porter la responsabilité, à quelque degré que ce soit. Ces erreurs, ces atteroiements, ou hésitations, ces contradictions ont créé dans le Congo un climat de méfiance, d'hostilité qui réclame, pour être redressé, des mesures extrêmement urgentes [...]. Rien ne sera possible sans rétablir le climat qui a été dangereusement détérioré. Bien que la responsabilité du gouvernement soit seule en cause, nous estimons qu'il faut entamer de toute urgence, un dialogue au sommet"⁽⁸¹⁾.

Het sleutelwoord was gevallen: "*dialogue au sommet*". Dat hing al een tijdje in de lucht. Het woord rondetafelconferentie was al gebruikt door een kleine Congolese partij. De BSP introduceerde het echter op het Belgische politieke toneel. Georges Housiaux had het heel duidelijk uitgelegd aan de kameraden van het partijbureau: "*Une méthode capitale d'action n'a pas été respectée par le Gouvernement: ne plus rien faire au Congo sans la consultation préalable des Africains* [onderstreept door Housiaux]. [...] *la convocation, en Belgique et à cette fin, des leaders congolais (il y a 43 partis) peut être la bonne méthode*"⁽⁸²⁾. De regering ging uiteindelijk in op het socialistische voorstel zo'n rondetafelconferentie te houden waarbij alle betrokken partijen, zowel uit Congo als uit België, samen het politieke dossier zouden onderzoeken (20 januari-20 februari 1960). Maar eigenlijk had de BSP poker gespeeld. Ze had een groot-scheepse dialoog geëist, maar wat zou ze zeggen en doen tijdens die conferentie? Enige tijd vóór die beslissende stap had de Luikse socialistische volksvertegenwoordiger, J.J. Merlot, de vinger al op de wonde gelegd: "*La vérité, c'est que nous proclamons que nous voulons être consultés pour la question congolaise et, d'un autre côté, nous souhaitons qu'on ne le fasse pas*" (Bureau, 12 oktober 1959). Nu was het echter zover: het grote gesprek kwam er begin januari 1960. Hoewel ze de rondetafelconferentie zélf

De volledige groep participanten aan de Rondetafelconferentie van 1960

hadden voorgesteld, trokken de socialisten er schoorvoetend en bevreesd heen. De nieuwe partijvoorzitter, Léo Collard, stelde expliciet de vraag: *"Il faudrait que l'on sache si nous y allons et si oui, savoir sur quoi portera la discussion. Il faut savoir ce que nous irons y faire"*. Pessimisme alom: *"Cette Table Ronde sera terrible. Je plains le Parti qui aura le nom d'avoir gâché la question du Congo. [...] c'est une question pire que la question royale. Les PSC ne peuvent cependant nous accuser d'avoir mis de l'huile sur le feu"* (Larock, Bureau, 4 januari 1960). Van Acker: *"Je pense que l'on va à un échec, devant les revendications des noirs"*. Merlot: *"Nous sommes victimes d'un mot que nous avons lancé. Nous ne pouvons pas y renoncer. Nous devons y jouer le bon jeu."* Collard: *"On n'y va pas de gaieté de coeur. Mais, à mon avis, il faut y aller. Le tout est de faire en sorte que ce ne soit pas trop mauvais pour nous"* (Bureau, 11 januari 1960).

Inderdaad speelde de BSP hoog spel, zonder de gebeurtenissen echt onder controle te hebben. Een mislukking van de conferentie zou de socialisten aangewreven worden: *"[...] nous risquons de perdre sur toute la ligne"* (Van Eynde,

Bureau, 18 januari 1960). Het was een ongemakkelijke evenwichtsoefening. Enerzijds mocht de BSP zich niet al te sterk in één of andere richting engageren; anderzijds mocht ze zich ook niet al te passief opstellen⁽⁸³⁾. Maar uiteindelijk liep de conferentie goed af. Na amper enkele weken onderhandelen was de Congolese kwestie 'opgelost'. Alle betrokkenen geraakten het eens over de datum van de onafhankelijkheid. Die zou er bijzonder snel komen, reeds op 30 juni 1960. Men bereikte ook een algemeen akkoord over de toekomstige instellingen van het onafhankelijke Congo. Ook voor de socialisten liep de zaak goed af. Opnieuw werd de spelmetafoor gebruikt: *"Nous avons joué avec des risques de perdre mais nous avons gagné"* (Collard, Bureau, 22 februari 1960). *"La confiance des noirs vis-à-vis du gouvernement n'a été ramenée que grâce à la position socialiste à la Table Ronde. [...] Nous ne pourrions jamais être assez reconnaissants à Rolin pour le rôle qu'il a joué à la Table Ronde. Les noirs qui s'y trouvaient sont arrivés ici sans aucune confiance. C'est la personnalité de Rolin qui a tout arrangé. [...] L'opinion publique s'est retournée en notre faveur"* (Hou-

siaux, Bureau, 22 februari 1960).⁽⁸⁴⁾ De vooraanstaande jurist en senator Henri Rolin had inderdaad een belangrijke rol gespeeld tijdens de debatten, hoewel hij niet echt kon doorgaan als Congo-specialist⁽⁸⁵⁾. Hij sprak er onder meer deze woorden uit die, volgens de CRISP-observatoren, het enthousiasme van de Congolese vertegenwoordigers uitlokten: *"J'ai comparé, hier, l'indépendance à la remise du trousseau de clefs de la nouvelle maison Congo. A mon avis, la Belgique doit, le 30 juin, remettre toutes les clefs et ce sont les Congolais qui décideront de l'usage qu'ils en feront"*⁽⁸⁶⁾. Op tal van andere delicate momenten slaagde deze gezaghebbende jurist en 'wijze man', erin een oplossing te vinden of de gemoederen te bedaren. Toen Congo op 30 juni 1960 uiteindelijk zonder kleerscheuren onafhankelijk werd, was dat voor een deel mee te danken aan de socialistische partij, die zich steeds voorzichtig had opgesteld en op dialoog had aangedrongen. Wat zou er gebeuren met dat aura van verantwoordelijkheidszin en staatsmanschap eens de jonge republiek Congo, enkele dagen later, in vuur en vlam geraakte? Die vraag behoort niet meer tot de koloniale geschiedenis in de strikte zin van het woord...

Conclusie

Wat hebben de Belgische socialisten betekend voor Belgisch-Congo?

Niet veel. De geschiedenis van de kolonie hebben ze nauwelijks beïnvloed. Op geen enkele manier hebben ze bijgedragen tot de uitbouw van de kolonisatie. Ze waren ook hevig gekant tegen de annexatie van dat gebied door de Belgische Staat, zelfs al waren enkele dissidenten daar wél voor te vinden en zelfs al was het dominante anti-kolonialisme ingegeven door overwegingen van uiteenlopende en vaak vrij egoïstische of carriëristische aard. Het socialis-

tisch verzet tegen de kolonisatie was echter machteloos. Eens België de kolonie verworven had, legden de socialisten zich daar trouwens bij neer. Zeer snel werden ze pro-kolonialisten, zij het (weeral) om uiteenlopende motieven. Maar het koloniale beleid zelf hebben ze nauwelijks beïnvloed. Ze waren praktisch helemaal uitgesloten van alle beslissingsposten. Enkele kleine koloniale cenakels hadden het voor het zeggen: in de administratie, in de liberale en katholieke partijen, in de grote ondernemingen en in de Kerk. Nooit zijn de socialisten erin geslaagd door te dringen tot die leidende koloniale kringen. Ook op de politieke beslissingscentra hadden ze praktisch geen greep. Pas tijdens het laatste decennium van de Belgische aanwezigheid in Congo hebben de socialisten een (eerder zwakke) stempel gedrukt op de koloniale realiteit. In Congo zelf poogden ze immers politieke en syndicale kernen uit te bouwen. Die bleken echter niet levensvatbaar. Toch hebben ze daardoor (eerder onrechtstreeks) een invloed gehad op de maatschappelijke mutatie die Congo in de tweede helft van de jaren '50 meemaakte. In de korte maar cruciale fase van de dekolonisatie (1959-1960) heeft de socialistische partij evenwel een niet onaanzienlijke politieke rol gespeeld. Ze heeft bijgedragen tot het vreedzame karakter van de machtsoverdracht, zelfs al had ze toen geen regeringsmacht. Van een Algerijns of een Indonesisch scenario wilden de socialisten absoluut niets hebben. Evenmin hebben ze, op enkele individuele uitzonderingen na, actief bijgedragen tot het dekolonisatieproces. Op die evolutie waren ze praktisch onvoorbereid, net zoals alle Belgische leidende kringen trouwens.

Wat heeft Congo voor de socialisten betekend? In 1908 en in 1959-60 vertegenwoordigde de kolonie een moeilijk dossier voor de partij. Pijnlijke meningsverschillen en delicate keuzen

slorpten toen veel aandacht op. Maar tussen beide data heeft de partij zich nauwelijks met het koloniale dossier ingelaten. Een officiële (pro-)koloniale doctrine kwam slechts tot stand in 1937, toen België Congo al bijna dertig jaar beheerste. Pas in 1956, dus opnieuw met enige traagheid, werd die doctrine aan de veranderende omstandigheden aangepast. Het humanitaire pro-kolonialisme dat Vandervelde al in 1908 verkondigde, was bij de socialisten gemeengoed geworden. België was in Centraal-Afrika aanwezig om de inlanders te helpen, om ze op te voeden, om hun toekomstige emancipatie voor te bereiden, zo luidde de basisstelling. De partij zegde bekommerd te zijn om het lot van de inlanders: er was meer sociale zorg nodig. De humanitaire protesten van iemand als Vandervelde hebben onmiskenbaar iets betekend in de geschiedenis van de Belgische houding tegenover de kolonie. Elke racistische inkleuring van het kolonialisme hebben de socialisten altijd met klem verworpen⁽⁶⁷⁾. Ze waren echter lang niet ongevoelig voor de economische baten van het kolonialisme. Congo kwam de Belgische economie ten goede, zo dachten de socialisten, en ook dat was een reden om er te blijven. Enkele socialisten waren zelfs persoonlijk betrokken in de koloniale zakenwereld. Die zakenlui zaten uiteraard niet op dezelfde golflengte van andere partijgenoten die het veel ernstiger meenden met het inlands welzijn en oprecht (sommigen zullen zeggen naïef) geloofden in de geleidelijke emancipatie van de gekoloniseerden onder Belgische voogdij. Met bepaalde aspecten van het reëel bestaande Congo waren de socialisten het duidelijk niet eens. Aan de almacht van het grootkapitaal en - in mindere mate - van de Katholieke Kerk wilden ze paal en perk stellen. De overheid moest in Congo meer armslag krijgen stelden ze. Officieel hadden ze dus het voornemen die

euvels te verhelpen. Alleen deden ze het nooit. In kleine en vrij machteloze partijcommissies werd met tussenpozen wel enig denk- en studiewerk verricht over Congo; vooral tussen 1953 en 1959. De activiteiten van die organen drongen echter praktisch niet door tot de top. Inzake Congo domineerden onverschilligheid en immobilisme. De partij had altijd andere prioriteiten. Steeds kwam de kolonie op de zoveelste plaats. Daardoor waren de socialisten ook altijd onvoorbereid als Congo het voorwerp moest uitmaken van politieke arbitrage. Zo ontstond een vicieuze cirkel die nooit doorbroken werd, ondanks de inspanningen van de zeldzame socialisten die nauwer bij Congo betrokken waren.

Kortom: wie bij de Belgische socialisten een glorieuze strijd tegen de koloniale onderdrukking zoekt, komt bedrogen uit. Voor hen, zoals voor de overgrote meerderheid der Belgen, was de kolonisatie de normaalste zaak van de wereld. Wie bij de Belgische socialisten echter een 'donkere kant' zou zoeken, een verborgen geschiedenis van betrokkenheid bij koloniale repressie, uitbuiting of zelfs maar beheer - een aspect dat wel bestond bij zekere andere Europese socialisten - zal eveneens van een kale reis terugkomen. Tussen het partijhoofdkwartier, de militanten en de politici enerzijds, en de kolonie anderzijds, bestond een grote, zeer grote afstand.

(1) Zie bv. nota 45; de archieven van de veiligheidsdienst van de kolonie (de Sûreté) zijn ons nog gesloten gebleven; de vakbondsactiviteit na 1945 zou véél verder uitgewerkt kunnen worden enz... Met dank aan J. Stengers, J.-L. Vellut en Zana Aziza Etambala voor hun kritische opmerkingen.

(2) J. STENGERS, *Belgique et Congo: l'élaboration de la Charte Coloniale*, Bruxelles, 1963, p. 31 e.v.; J. STENGERS, *Congo, mythes et réalités. 100 ans d'histoire*, Louvain-la-Neuve, 1989.

- (3) W.B. NORTON, *A Belgian Socialist Critic of Colonialism: Louis Bertrand (1856-1943)*, Bruxelles, 1965, Académie Royale des Sciences d'Outre-Mer, Mémoires de la Classe des Sciences Morales et Politiques, NS, (XXIX)2, pp. 17-18.
- (4) M. STEINBERG, *Belgique: la crise congolaise dans le Parti Ouvrier Belge (1907-1908)*. In: G. HAUPT & M. REBERIOUX (eds.), *La Deuxième Internationale et l'Orient*, Paris, 1967, pp. 105-135; M. REBERIOUX, *Les conflits de tendance au sein du Parti Ouvrier Belge au moment de la "reprise" du Congo*. In: *Mouvement Social*, (oct.-déc. 1963)45, pp. 110-119; In de licentiaatsverhandeling van E. DE MEULENEIR, *Le Parti Ouvrier Belge face à la question coloniale (1890-1908)*, ULB, 1966, vindt men de meeste socialistische persartikelen in parlementaire tussenkomsten betreffende Congo.
- (5) IEV-AMSAB, *Notulen van de Algemene Raad van de BWP*, 10 juni 1908.
- (6) IEV-AMSAB, *Notulen van de Algemene Raad van de BWP*, 18 november 1908 (ook verschenen in *Le Peuple*).
- (7) IEV-AMSAB, *Notulen van de Algemene Raad van de BWP*, 15 april 1908.
- (8) Gecit. in: H. CARRERE d'ENCAUSSE & S. SCHRAM, *Le marxisme et l'Asie 1853-1964*, Paris, 1965, p. 161.
- (9) E. PICARD, *En Congolie*, Bruxelles: Larcier, 1896, 223p. (citaten resp. p. 154 en 79). Zie ook E. PICARD, *La question du Congo*. In: *Le mouvement géographique*, (1895)3, pp. 39-40. Over de antisemiet en racist Picard zie F. RINGELHEIM, *Edmond Picard, juriconsulte de race*, Bruxelles: Bruylant, 1998.
- (10) J. POLASKY, *The Democratic Socialism of Emile Vandervelde. Between Reform and Revolution*, Oxford, 1995, hoofdstuk 3.
- (11) E. VANDERVELDE, *La Belgique et le Congo*, Paris, 1911, resp. p. 261 en 269.
- (12) E. VANDERVELDE, *Les derniers jours de l'Etat du Congo. Journal de voyage (juillet - octobre 1908)*, Paris, 1909, 198 p.
- (13) J. STENGERS, *Belgique et Congo, [...]*, p. 198.
- (14) A. DEWINNE, *L'homme du Parti Ouvrier Belge*. In: *Emile Vandervelde, l'homme et son oeuvre*, Bruxelles, 1928, p. 121.
- (15) *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1919-1920, 5 februari 1920, p. 282.
- (16) S. KAHUNGU, *L'attitude des socialistes belges à l'égard de la colonisation au Congo Belge à partir du 20 octobre 1908 jusqu'en 1914*, ULB, licentiaatsverhandeling, 1970. Daarin een inventaris van socialistische krantenartikelen in parlementaire interpellaties tussen 1908 en 1914.
- (17) Zie meer bepaald *Papieren Huysmans Kamiel (PHK)*, 1931-1932, 14 juni 1932, p. 2060 e.v.; alsook *PHK*, 1929-1930, 25 maart 1930 en *PHK*, 1928-1929, 6 maart 1929, pp. 921-924; documenten betreffende Orts, mij ter hand gesteld door Jean Stengers, waarvoor mijn hartelijke dank.
- (18) J. RONDEUX, *Le contrôle parlementaire belge de la politique coloniale de 1919 à 1940*, ULB, licentiaatsverhandeling, 1963, 159 p.
- (19) A. WAUTERS, *D'Anvers à Bruxelles via le lac Kivu. Le Congo vu par un socialiste*, Brussel, 1929, 145 p. (citaten pp. 140-145); zie ook A. WAUTERS, *La Belgique au Congo*, Bruxelles, 1929, 22 p.; J. WAUTERS, *Le Congo au travail*, Bruxelles, 1926, 221 p. Over het beeld van de kolonie in de socialistische krant *Le Peuple* werden aan de UCL verschillende verhandelingen geschreven: D. SANCY (1978), V. MUSONI, M. NZIBAVUGA en P. NZINAHORA (1981), M. TONDREAU (1982).
- (20) J. WAUTERS, *Cours en six leçons sur la colonisation et l'impérialisme*, Bruxelles, 1914, p. 20.
- (21) G. VANTHEMSCHE, *Van regionale spaarkassen naar Coop-Deposito's*. In: E. WITTE & R. DE PRETER (eds.), *Samen sparen. De geschiedenis van de spaarbank Codep en haar voorlopers*, Leuven, 1989, pp. 202 en 204.
- (22) Zie de documenten hierover in AMSAB, *Papieren Anseele junior*, bv. nrs. 22.5 t/m 22.8, 24.1, 24.6, 128.4.
- (23) F. BAUDHUIN, *Histoire économique de la Belgique 1914-1939*, Bruxelles, 1946, t. 2, p. 216.
- (24) De hiernavolgende gegevens komen in globo uit: IEV-AMSAB, *Verslagboeken van het Bureau en de Algemene Raad van de BWP*, 29 mei, 6, 13 en 27 juni 1928 (Algemene Raad). Daarnaast zijn er nog enkele kleinere vermeldingen in het Bureau.
- (25) Volgens Joseph Wauters op aanvraag van de Belgen, maar hiervan is geen spoor te vinden in de interne BWP-vergaderstukken (*POB. XXXIXe Congrès annuel tenu les 14 et 15 juillet 1928. Compte rendu officiel*, Bruxelles, 1928, p. 37 e.v.). Zie ook *Le problème colonial: matériaux présentés au IIIe Congrès de l'Internationale Ouvrière Socialiste. Rapports et compte rendu*, Zürich, 1928, 183 p. Opmerkelijk genoeg werd hierin geen Belgisch rapport gepubliceerd. Blijkbaar werd het Belgisch rapport te laat ingediend (was men er te laat mee begonnen?): "*Adler écrit pour dire qu'il ne pourra attendre 15 jours pour réunir le rapport belge. Il est toutefois décidé d'attendre la réunion du Conseil Général*" (Bureau, 18 juni 1928).
- (26) IEV-AMSAB, *Séance du Conseil Général du POB*, 13 juni 1928.
- (27) *POB. Rapports présentés au XXXIXe Congrès annuel des 6, 7 et 8 juillet 1929*, Brussel, 1929, p. 22.
- (28) *POB. Rapports présentés au XXXIIIe Congrès des 4, 5, 6 et 7 avril 1931*, Bruxelles, 1931, pp. 171-172; *POB [...] XXXVIIe Congrès des 27 et 28*

- mai 1933, Bruxelles, 1933, pp. 160-161; *Le Peuple*, 19.07.1932, p. 3; AMSAB, Papieren Anseele jr., nr. 66.6, *Commission Coloniale du POB. Séance du 26 mars 1931* en [...] *Séance du 30 avril 1931*, alsook een nota *Tekst van de Commissie* [...]; AMVC, Papieren Huysmans, nr. F 127/256/1 en 2, enkele nota's; IEV, Papieren Vandervelde, EV/III/22, enkele nota's.
- (29) *POB. XXXIIIe Congrès annuel tenu les 4, 5, 6 et 7 avril 1931* [...]. *Compte rendu officiel*, Bruxelles, 1931, pp. 82-83.
- (30) *POB. 56e Congrès 9-10 octobre 1937. Programme colonial du POB. Rapporteur: E. Anseele jr.*, Bruxelles, 1937, 40 p.
- (31) IEV-AMSAB, Notulen van het Bureau van 16 april 1937 en van 2 februari 1938 en van de Algemene Raad, 6 oktober 1937.
- (32) *Parlementaire Documenten Kamer*, 1937-1938, nr. 318. In *Parlementaire Documenten Kamer*, 1935-1936, nr. 251 en *Parlementaire Documenten Kamer* 1938-1939, nr. 85 ook twee voorstellen tot wijziging van het Koloniaal Charter.
- (33) AMVC, Papieren Huysmans, nr. F 127/256/2, ongetitelde nota's ca. mei-juni 1946.
- (34) *Note pour la citoyenne Dehoré* en *Commission minière en territoire de Madimba*; beide door P.E. Joset, secretaris van de Koloniale Commissie van de partij, 21 mei 1954 in IEV, Papieren Buset (PB), nr. 47.
- (35) Zie bv. de stukken in IEV, PB, nr. 47; Rijksarchief Brugge (RAB), Papieren Achille Van Acker (PVA), nr. 1774.
- (36) Documenten in IEV, Papieren Piot, *Commission Coloniale*.
- (37) RAB, PVA, nr. 1201, *Commission Coloniale du 10 juin 1953*.
- (38) RAB, PVA, nr. 1774, nota *Agissements Ministre des Colonies*, door P.E. Joset, secretaris van de Koloniale Commissie, 14 januari 1955. De Vlaming en flamingant Hendrik Fayat (1908-1997), volksvertegenwoordiger sedert 1946 (en vanaf 1957 inderdaad meermaals minister), had Marzorati opgevolgd als docent koloniaal recht aan de ULB en was in die hoedanigheid vertrouwd geraakt met de Congo-dossiers.
- (39) *Les journées socialistes des 21 et 22 novembre 1953 organisées à Huyzingen avec la collaboration de la Commission Coloniale. Conclusions générales*, Bruxelles, s.d. (1953), 27 p.; verscheidene rapporten werden als afzonderlijke brochure gepubliceerd, zo bv. H. FAYAT, *De politieke ontwikkeling van de Afrikaanse gebieden onder Belgisch beheer*, Brussel, 1953, 19 p. Zoals vele andere documenten van de jaren '50 en '60, zijn ook hiervan uittreksels gepubliceerd in de bekende commentarierende bronnenpublicatie *Congo. Positions socialistes 1885-1960*, Bruxelles, s.d. (1960).
- (40) *PSB. Congrès extraordinaire des 30 juin et 1er juillet 1956. Programme pour le Congo et le Ruanda-Urundi*, Bruxelles, 1956, p. 64 p.; het onuitgegeven stenografisch verslag bevindt zich in het IEV, *Congrès extraordinaire 30 juin - 1 juillet 1956*, 41 p. dact.
- (41) De woorden *min of meer* zijn op hun plaats, omdat er enkele interne meningsverschillen bleven bestaan waarop we hier niet kunnen ingaan. Tekenend zijn bijvoorbeeld de zeer diverse socialistische reacties op de kritische reportage van journalist Fernand Demany over de koloniale maatschappij, eerst verschenen in *Le Peuple*, en later gebundeld: F. DEMANY, *Le bal noir et blanc. Regards sur le Congo*, Brussel, 1955. Sommige socialisten vonden zijn beschrijvingen ongegrond, al te negatief en/of gevaarlijk voor de socialistische actie in Congo (gezien de woedende reacties van de koloniale milieus op Demany's proza). Anderen vonden dat eindelijk eens 'de waarheid' over de kolonie gezegd was. Enkele jaren eerder was ook een andere kritische reportagereeks over Congo in *Le Peuple* verschenen: O.-P. GILBERT, *L'empire du silence. Congo 1946*, Bruxelles, 1947.
- (42) IEV, Papieren Luyten, *Commission pour le Congo et le Ruanda-Urundi. Procès-verbal de la réunion du 6 février 1957*.
- (43) Archives de l'ULB (AULB), Papieren Georges Housiaux (PH), map zonder titel, handgeschreven aantekeningen *Allocution prononcée le .19/1959 à la Maison des Anciens ULB à l'occasion du lunch offert à Léo Collard*.
- (44) AULB, PH, nota *Document de travail*.
- (45) In 1936 wou de directeur van *L'Echo du Katanga*, Jean Decoster, in Elisabethstad een BWP-afdeling stichten. Op aanraden van Arthur Wauters ging de partij daarmee akkoord: IEV-AMSAB, Notulen Bureau BWP, 4 augustus 1936; over Decoster, zie de biografische notitie van J.L. VELLUT betreffende diens zoon Albert in *Biographie Belge d'Outre-Mer*, Bruxelles, 1998, kol. 80-88.
- (46) IEV, PP, dossier *Commission Coloniale*, Buset aan De Raedt, voorzitter van de Koloniale Commissie, 15 mei 1946.
- (47) IEV [...], Van Eyndonck aan Buset, 18 november 1947.
- (48) AULB, PH, dossier *Amicales Socialistes*, J. Nyns aan Georges Housiaux (?), 4 mei 1956.
- (49) IEV, Papieren Bary, dossier *Commission Coloniale I*, briefwisseling Léopold Le Roye, 1951.
- (50) AULB, PH, dossier *Amicales Socialistes*, Nyns aan Housiaux (?), 4 mei 1956.
- (51) AULB [...], Nyns aan Housiaux, 21 januari 1957.
- (52) AULB, PH, dossier *Amicales Socialistes*, R. Vloeberghs aan Housiaux, 3 maart 1958.
- (53) IEV, Procès-verbaux du Bureau du PSB, 5 décembre 1955.

- (54) IEV, Papieren Piot, dossier *Commission Coloniale, Procès-verbal du 7 octobre 1954*.
- (55) IEV, Papieren Bary, dossier Commission Coloniale I, Procès-verbal de la réunion du 24 octobre 1956.
- (56) IEV, dossier *Congrès extraordinaire 30 juin- 1er juillet 1956, Projet de modification des statuts, en vue de régler nos relations avec les Amicales Socialistes (...)*, 26 oktober 1956.
- (57) AULB, PH, het bestuur van de Amicale Socialiste aan Housiaux, 26 december 1956.
- (58) Al die uitlatingen in IEV, *Bureau du PSB. Séance du 15 avril 1957* en [...] *du 13 mai 1957*.
- (59) AMSAB, Papieren Nolevaux, *Manifeste du mouvement Action Socialiste*, 26 mei 1957.
- (60) Zie E. GLINNE, *Le mouvement coopératif au Congo Belge et au Ruanda-Urundi*, Liège, 1955.
- (61) Documenten hierover in AMSAB, fonds Algemene Centrale, nr. D/92/002 en in IEV, Papieren Luyten, dossier *Commission Coloniale*.
- (62) AULB, PH, dossier *Nguvulu*, Nguvulu aan Housiaux, resp. 1 augustus 1955 en 19 april 1958.
- (63) P. BOUVIER, *L'accession du Congo Belge à l'indépendance. Essai d'analyse sociologique*, Bruxelles, 1965, pp. 138-140.
- (64) C. YOUNG, *Introduction à la politique congolaise*, Bruxelles-Kinshasa, 1968, p. 95.
- (65) Gecit. in J.-Cl. WILLAME, *Patrice Lumumba. La crise congolaise revisitée*, Paris, 1990, pp. 31 en 51.
- (66) AULB, PH, dossier *Table Ronde 1960*, Lumumba aan Rolin, 16 januari 1960.
- (67) Zie R. POUPART, *Première esquisse de l'évolution du syndicalisme au Congo*, Bruxelles, 1960.
- (68) ZANA AZIZA ETAMBALA, Het christelijk syndicalisme in Kongo/Zaire vanaf zijn ontstaan in 1946 tot aan de oprichting van de eenheidsvakbond [UNTZA] in 1967. In: *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, (1993)2, pp. 177-199.
- (69) AMSAB, Algemene Centrale, nr. D/92/002, *Verslag der afvaardiging in Belgisch Kongo*, door André Renard, november 1947, p. 6.
- (70) CLM, Archief Louis Major, nr 80, reisverslag (dagboek).
- (71) AMSAB, ABVV-Nationaal, nr. 726, *La FGTB Congo*, 21 juni 1954 en nr. 301, notulen van het Bureau, 14 juli 1959.
- (72) AMSAB, Papieren Nolevaux, gedact. ledenlijsten (per afdeling; van alle vermelde centra lijkt Stanleystad afwezig). Sommige lijsten hebben betrekking op 31 maart 1959, andere op 31 maart 1960.
- (73) F. PUYPE, *ABVV-Kongo. Ontvoogdend element in een bevoogdende situatie?* Gent, RUG, licentiaatsverhandeling, 1993, p. 142.
- (74) AMSAB, ABVV-Nationaal, nr. 726, *Note aux membres du Bureau. Concerne: Syndicalisme mixte au Congo Belge*, door L. Major, 26 september 1955.
- (75) AMSAB, ABVV-Nationaal, nr. 301, notulen van het ABVV-Bureau, resp. 12 januari en 14 juli 1959.
- (76) P. BOUVIER, *L'accession [...]*, Bruxelles, 1965, p. 139.
- (77) IEV, Procès-verbaux du Bureau du PSB, 7 janvier 1959. Andere uittreksels uit die notulen zullen we met volgende referentie aanduiden: Bureau, datum.
- (78) F. BALACE, *Le tournant des années soixante. De la droite réactionnaire à l'extrême droite révolutionnaire*. In: *L'extrême droite en Belgique francophone*, Brussel, 1994, pp. 150-152.
- (79) AMSAB, ABVV, nr. 301, Notulen van het ABVV-Bureau, 3 november 1959.
- (80) We herinneren aan de bloemlezing van openbare BSP-standpunten (in pers en parlement): *Congo. Positions socialistes 1885-1960*, Bruxelles, s.d.
- (81) AULB, PH, dossier *Commission Coloniale* - correspondance, Document de travail van de Commissie voor Congo en Ruanda-Urundi van de BSP, 5 oktober 1959.
- (82) IEV, Procès-verbaux du Bureau du PSB, *Note pour le Bureau du Parti sur la Question Congolaise*, door G. Housiaux, 12 oktober 1959.
- (83) Zie de Bureau-notulen van 25 januari, 8 en 15 februari 1960.
- (84) Toch blijkt Housiaux enigszins verbitterd te zijn geweest over het feit dat bepaalde van zijn socialistische collega's, in het bijzonder Rolin, de show gestolen hadden en dat hij, jarenlang de enige Congo-specialist van de partij, op dat cruciale moment in de schaduw was gedrongen. Housiaux was bijvoorbeeld ook de auteur geweest van de basistekst van de Werkgroep van 1958, die een belangrijke mijlpaal was geweest in het onafhankelijkheidsproces. Mededeling van Housiaux aan Jean Stengers, juni 1985 (met bijzondere dank aan laatstgenoemde voor deze informatie).
- (85) Zie hierover R. DEVLEESHOUWER, *Henri Rolin 1891-1973. Une voie singulière, une voix solitaire*, Bruxelles, 1994, pp. 509-550, meer bepaald pp. 523-530.
- (86) Gecit. in J. GERARD-LIBOIS & B. VERHAEGEN, *Congo 1960*, Bruxelles, [1960], t. 1, p. 31.
- (87) De racistische houding van Picard uitgezonderd. We kunnen uiteraard ook geen uitspraak doen over de al dan niet racistische attitudes van socialistische individuen in Congo zelf.